

EL MONESTIR DE POBLET APUNTS D'ART

Visita guiada feta pel P. Jesús M. Oliver
al noviciat de Poblet durant el curs 1997-1998
Apunts de fra Lluís Solà

Introducció

L'estil cistercenc pròpiament dit no existeix. Els primers constructors cistercencs, a partir de Clairvaux (1115), es limiten a copiar i transmetre les tècniques de moda a la Borgonya, on es funda Cîteaux (1098). Ens trobem en el moment en què les formes romàniques comencen a evolucionar cap al gòtic: l'arc comença a apuntar-se (refetor de Poblet), les parets són més lleugeres, s'obren finestres, etc. Ara bé, si tenim present l'esplendor de Cluny, Cister, a partir de les idees de sant Bernat, despulla totalment aquest art, i així ens queda purament l'esquelet arquitectònic. Quant a la disposició de les diferents dependències, igualment se segueixen les pautes del monestir romànic que, alhora, prové del pla de la casa o vil·la romana. Un pati central (claustre) envoltat de les diferents dependències: la sagristia, la sala capitular, l'escala del dormitori i el locutori a l'ala de llevant; el calefactor, el refetor i la cuina a l'ala de migdia (a Poblet queda a tramuntana, puix que el desnivell del terreny els obligà a construir el monestir a la banda nord, des de l'església, i no al sud, com era usual); l'ala oposada, a tramuntana (migdia a Poblet), també anomenada de la Col·lació, és l'ocupada per la nau de l'església. Com a cosa específica només dels cistercencs, hem d'esmentar l'escala que comunica el dormitori amb l'església, la font-lavabo del claustre i l'ala occidental destinada als conversos: celler o magatzem i refetor a la planta baixa, i dormitori a la planta superior.

Cîteaux funda Clairvaux, Clairvaux Grandselve (mare de Santes Creus), Grandselve incorpora Fontfroide, i Fontfroide funda Poblet (1150).

No sabrem mai, potser, perquè a *l'hortus Populeti* cedit per Ramon Berenguer IV (†1162) a Fontfroide, s'edifica el monestir en el seu emplaçament actual, a la vora del riu de Pruners, i no, per exemple, tocant a la font de Nerola (curiosament hauran de portar-ne l'aigua fins al monestir). Potser aleshores el riu de Pruners era realment un riu, més cabalós, i no un simple torrent com ara. Ara, com en el s. XII, el riu de Pruners estableix la separació entre els termes municipals de l'Espluga de Francolí i Vimbodí.

L'església, com era normal, la construeixen orientada. A l'hora de Laudes (es recorda la Resurrecció de Jesús), la llum nova il·lumina l'absis. A Vespres (és recorda la Passió de Jesús), en canvi, l'absis resta en penombra i per la rosassa de ponent entra la claror vermellova del sol que mor

.....

(aquesta trajectòria de llum és especialment visible a Vallbona de les Monges). Per exigències del terreny, però, com hem dit, el claustre de Poblet es construeix al nord, i no al sud, com era usual (Santes Creus, Vallbona...) per aprofitar més la claror. Observem a Poblet, encara avui, perfectament conservades, les dependències originals, que són les fonamentals del pla tipus cistercenc. La infermeria, un petit monestir dins el monestir, no s'ha conservat tan bé: en resta l'oratori (la capella de sant Esteve), el claustre, força transformat, i la nau principal, sense volta.

Poblet és l'únic monestir cistercenc que conserva totes les dependències medievals originals. Això, però, no significa que sigui el monestir més bonic. Consta de tres recintes: el primer, emmurallat al s. XIV per Pere el Cerimoniós, és la clausura pròpiament dita, i a Poblet s'ha conservat gairebé intacte. El segon, tancat per un mur emmerletat més baix, amb accés per la Porta Daurada, ha perdut la majoria de construccions: hospital de pobres, bosseria, etc., llevat de la capella de Santa Caterina, del s. XIII, annexa a l'hospital, i conservada intacta. A Santes Creus aquest recinte es conserva intacte. El tercer recinte, a Poblet també era tancat per un mur, del qual en resten fragments. S'hi accedia per l'anomenada Porteria (torre del rellotge). És curiosa la disposició de la porta de Prades (cal Fonoll), aparentment orientada a l'inrevés.

La comunitat fundadora provinent de Fontfreda (Provença) s'instal·la provisionalment a l'actual Granja Mitjana, on aleshores devien subsistir encara les ruïnes d'una antiga vil·la romana, que devien aprofitar com a residència provisional, mentre no construïssin el monestir (1150-1153). En efecte, la vil·la romana existeix, encara per excavar, en aquest indret. La Conca és força rica arqueològicament. En canvi, al monestir no han estat trobats vestigis de construccions romanes ni visigòtiques (pre-cistercenques).

Entre 1151-53 i 1180 es construeix a Poblet, però no sabem exactament què. Sembla que inicialment el projecte era de fer un monestir petit: pensem en Santa Maria de l'Estany, Sant Benet de Bages, etc... per a una comunitat que oscil·laria, posem per cas, la vintena de monjos. La donació de terres inicial, *l'hortus Populeti*, no donava per a més. Ben aviat, però, la incipient comunitat obté el favor reial. En efecte, el primer comte-rei, Alfons I el Cast (+1196), fill del comte fundador, Ramon Berenguer IV, comença a interessar-se per Poblet. Ell mateix hi serà enterrat. Les possessions de la jove comunitat pobletana començaran a augmentar. Així, pel que sembla, canvien el pla inicial i comencen a bastir un monestir de grans dimensions, un monestir reial: en efecte, totes les construccions del XII són d'una gran qualitat: l'església, el refetor, la nau del claustre de la Col·lació, el templet, la nau de la infermeria amb la capella de sant Esteve, i potser també el claustre de sant Esteve en la seva forma primitiva.

A la part de llevant del monestir, adjacents a la nau de la infermeria (mal anomenada «joc de pilota»), entre la torre de sant Esteve i la torre de les armes (s. XIV), i tallades per la muralla del s. XIV, en nivells força inferiors a l'actual del pati de les Cases Noves, s'han desenterrat en època recent (anys 80 del segle XX) les restes del que segurament hauria estat el primitiu monestir, petit, abans d'emprendre l'actual de grans dimensions. Unes construccions que haurien estat deixades a mig acabar, destinades a altres usos, i aviat abandonades del tot. Sembla que al s. XIV, quan es construeixen els arcs, existents, que aguanten la torre de les armes, aquestes dependències ja estaven enrunades. És possible que la muralla eliminés també algunes construccions que ens ajudarien a entendre el trencaclosques actual d'aquesta zona, la més primitiva, sens dubte, del monestir de Poblet. Hi podem observar diverses construccions, del XII i principis del

.....

XIII, a més de les que podem datar amb seguretat en el XIV, amb vista a les obres de la muralla i torre de les armes de Pere el Cerimoniós. Es de destacar una petita nau, que té una magnífica porta dovellada del XII a llevant, amb les arrencades dels murs laterals i la paret de ponent de carreus treballats, i que, indicatiu de l'abandó de les obres i llur destinació funcional, fou acabada amb una volta molt matussera. Aquesta nau actualment resta soterrada sota el pati de les Cases Noves. Els anys 30 del s. XX es va excavar el pou per donar llum al finestral del s. XII de la paret de ponent d'aquesta nau. No en podem saber la destinació inicial: el refector de la petita comunitat? Més tard, però potser encara en el s. XII o inicis del XIII, hom hi feu passar la claveguera del monestir, perfectament conservada, que, provinent de la cuina, refector i dormitori actuals, surt en direcció al riu de Pruners, i que la muralla del XIV va obstruir. Aquesta mina o claveguera, però, de volta de carreus, no està excavada a partir d'aquesta petita nau en direcció al monestir. Molt més tard, quan es va construir la caixa de l'escala de la torre de les armes, edifici difícil de datar (s. XVI, XVII, XVIII?), en excavar els fonaments devien topar amb aquesta nau, i hi van construir una paret, que actualment l'obstrueix en part, i que és en realitat el fonament d'aquest cos afegit a la torre esmentada. Entrant per la porta dovellada, a mà esquerra, hi ha tres primitivíssims arcs de mig punt, molt matussers i gruixuts, que fan pensar en el primitiu claustret del monestir, segurament inacabat. És molt difícil de reconstruir el pla inicial d'aquestes edificacions. Caldria fer més excavacions. És de remarcar també un gran arc (s. XIII) apuntat, visible per dins i per fora, tapiat en fer la muralla del s. XIV. També ha aparegut, de la mateixa muralla, la petita porta secreta existent en totes les fortificacions.

Tot això, com hem dit, resta abandonat, destinat a altres finalitats, i aviat soterrat sota l'actual pati de les Cases Noves, i s'emprèn la construcció del monestir reial. El rei Alfons I el Cast, que mor el 1196, és enterrat ja al presbiteri de l'església actual, que devia estar pràcticament acabada.

SEGLE XII¹

La infermeria

Quan els monjos decideixen abandonar les rústegues construccions inicials per construir un monestir reial, segons el pla tipus cistercenc que ja hem anomenat, comencen lògicament per la infermeria del monestir, la dependència que queda a l'extrem més oriental, que els servirà d'estatge provisional mentre van avançant les construccions definitives. Primer deuen fer la canalització de les aigües residuals, com hem vist en la sala hipogea del s. XII.

La primera construcció és la nau del dormitori de la infermeria, actualment sense coberta i mancada d'una part de les parets, i mal anomenada «joc de pilota». Es tracta d'una obra molt senzilla, de volta apuntada, sense imposta², de carreus treballats i bells finestrals romànics, simples, a l'estil del de la capella de Sant Esteve, no tan estilitzats. A la paret de migdia, tocant al claustre

¹ Per a les construccions del s. XII establim una cronologia aproximada, entre el 1170 i el 1200. En la seva història, el P. Agustí Altisent no esmenta, com a construïts en aquesta època, la nau del claustre adjacent a l'església (romànica) ni el templet. En canvi considera d'aquest període el calefactor que, en realitat, és del s. XIII.

² Carreu o rengle de carreus, generalment motllurats i més sortints que la paret, sobre els quals descansa un arc o una volta.

de sant Esteve, es veuen encara els vestigis d'un gran finestral, ara tapiat amb pedra diferent. Els altres finestrals, on hi ha paret (manca part del mur de ponent i nord), s'han conservat perfectament, si bé cegats per les construccions posteriors adjacents (cambres reials a llevant, casa dels copistes [actual abadia] a ponent).

El nivell, més baix que l'actual, es pot veure just ran de la porta que dona accés al soterrani de les cambres reials. El mateix mur de la nau de la infermeria, en la seva arrencada, fa de mur de contenció al talús on aquesta és construïda. Tocant a la porta actual, construïda el 1638 per l'abat Jaume Pallarès (1636-1640), es veuen vestigis, per la part de dins, de la porta primitiva, amb un arc apuntat: una porta molt simple, com tota la nau.

En un moment determinat, no sabem exactament quan, potser pel fet d'haver buidat la paret de ponent, en el s. XIV, per construir l'escala de la casa dels copistes (actual abadia), la volta d'aquesta nau, que continuava servint d'infermeria, es va esfondrar, i els monjos ja no es van veure en cor de refer-la, i construïren una nova infermeria, de maçoneria³, reconstruïda en època recent (actual noviciat), i de nou abandonada i traslladada al primer pis de les Cases Noves. Abans, però, que això passés, tal com podem observar en el mur de llevant, una part d'aquesta nau, dividida amb un mur transversal del qual encara en queden vestigis sota el paviment actual, fou rebaixada de sostre (s. XIV o XV?), potser a causa del fred, i coberta amb volta de creueria o d'aresta, que deuria ser molt simple, potser de maons: encara en podem observar el rastre en alguns punts.

En època recent (la porta nova és de 1638), una part d'aquesta nau sense volta va ser convertida en refetoret de carn, ja que, per respecte canònic, els monjos no gosaven menjar carn en el refetor regular. Encara podem veure els forats (ara tapats amb petits carreus quadrats) de les bigues que hi foren posades per fer-li una nova teulada. La porta del 1638 comunicava aquest refetoret amb el claustre del locutori i la portalada del claustre major, com ara. Tocant a la porta de Sant Esteve hi havia l'escala, en direcció nord, que pujava a la trona del lector, ara tot tapiat. Entrant a la capella encara hi ha una de les columnes que aguantaven la volta de l'escala, excavada dins el mur, com en el refetor regular. A la mateixa paret de llevant hi fou practicada també una porta i escala d'accés a la planta superior de les cambres reials, ara també tapiada. Tots aquests accessos tapiats es distingeixen fàcilment per la textura dels carreus, més nous.

La capella de sant Esteve

Era l'oratori de la infermeria, utilitzat probablement com a oratori provisional mentre s'acabava l'església major. És posterior a la nau de la infermeria, en la qual recolza. L'ex-abat de Poblet Esteve I (1160-1165), esdevingut bisbe d'Osca, va pagar part de les obres d'aquesta capella, i potser per això fou dedicada al seu patró, sant Esteve Protomàrtir. És una nau molt senzilla, de carreus tallats, amb imposta i volta apuntada, sense arcs torals, com la nau adjacent. El més destacable, per la seva bellesa i simplicitat, és l'elegant finestral romànic de llevant, que ben aviat fou mig cegat en construir-se, recolzant al dit mur exterior de llevant, la *domus abbatis*, que desaparegué amb la muralla del s. XIV. Actualment ha estat recuperat amb tot el seu primitiu esplendor. Al mur de llevant mateix hi veiem encara vestigis d'una porta que comunicava

³ Obra feta amb pedres o maons, generalment lligats amb un material de cohesió (calç, ciment, etc.).

amb aquestes dependències i, al nord, un finestral tapiat. Són de l'època de la capella les fornícules del mur sud, destinades a credença, la del mur nord, on hi havia el sagrari-armari, senzillament per reservar la comunió per als malalts, i on actualment hi ha el sagrari. L'altar no és l'original, encara que és antic. Igualment la llosa sepulcral gòtica hi fou posada en la restauració del s. XX per soterrar ossos anònims que hi foren trobats. El banc corregut, és actual, de la darrera remodelació de la capella feta en el s. XX. Al mur sud hi ha un altre petit finestral original, igualment romànic. A més del bell crucifix de ferro forjat, presideix la capella una imatge romànica, no pas originària del lloc, de la Mare de Déu amb l'Infant a la falda.

La cripta de la capella de sant Esteve, construïda al mateix temps que aquesta per salvar el desnivell, serví, sembla, de podrimener per als diversos enterraments de les famílies nobles. Els sepulcres que veiem al claustre, per exemple, són simplement ossaris. El cos es deixava allà el temps necessari, cobert de calç, fins que només quedaven els ossos.

El claustre de sant Esteve o de la infermeria

És posterior a la capella. Primer van construir la gran nau de la infermeria, després la capella i, finalment el claustre. A la paret de llevant (muralla del s. XIV), i a la banda sud del claustre, hi degué haver, lògicament, les altres dependències de la infermeria, especialment la cuina i el refector dels malalts. En aquella època, a causa de les malalties infeccioses, es procurava que la infermeria tingués totes les dependències pròpies a part de la comunitat. Adjacent a la infermeria hi havia el cementiri. Amb la construcció de la muralla, que també va enxiquir el cementiri, totes aquestes construccions van desaparèixer. Fora muralla, sota les finestres de l'actual noviciat, s'han descobert restes d'un mur de maçoneria, que segurament era d'aquests edificis, certament no de pedra tallada.

El claustre és de finals del XII, acabat potser en el XIII. L'hem d'imaginar tot ell com la nau romànica del claustre major. Les dobles columnes amb els seus capitells, però, foren substituïdes per les actuals pilastres de secció rectangular en el s. XV, per problemes d'estabilitat, a causa de les obres que s'hi havien fet o s'hi feien al damunt. L'obra nova la va pagar Ferran d'Antequera (1412-1416). Els angles, però, són encara els originals romànics, senzillament motllurats, sense relleus, ja que es tracta d'un claustre cistercenc. Els arcs i els arquitrans, decorats amb motius vegetals, són també els originals del XII. La capella de sant Esteve comunica amb una senzilla porta dovellada amb el claustre. Just davant aquesta porta, a terra, sortint al claustre, hi ha una llosa sepulcral recent, molt desgastada, on es pot llegir part de la inscripció «Elisenda de Subirats, comtessa d'Urgell, 12...». No se sap però on està enterrada realment. Els restauradors es van guiar per un document que deia que estava enterrada al claustre de sant Esteve davant la porta de la capella. Al costat d'aquesta porta, a l'angle del mur de llevant, hi fou construïda més tard (s. XIV o XV?) una escala d'accés al pis superior de la torre de sant Esteve (la capella fou convertida en torre per Pere el Cerimoniós). En la restauració actual aquesta escala gòtica fou suprimida per alliberar el finestral romànic de la capella. En prové la mènsula esculpida amb cara de reina que veiem just en entrar al claustre, a l'esquerra, des del claustre del locutori. També al mur de llevant, tocant quasi al finestral de la capella, hi ha una bella escultura gòtica de sant Antoni, abat, certament no pas original del lloc.

Potser en el s. XIV l'abat Copons (1316-1348) va construir un sobreclaustre, ja que s'han trobat

.....

fragments amb el seu escut i el del rei Pere el Cerimoniós i la seva esposa Maria de Navarra, tots contemporanis, i en el XV es va canviar el projecte i s'hi van construir altres dependències per a la infermeria, abandonant per tant la idea d'un sobreclaustre. Se'n conserven només fragments de mur i els dos finestrals gòtics extrems del mur corresponent al corredor de ponent del noviciat actual. El finestral del mig, i tots els del mur de llevant (corredor de llevant del noviciat), són nous o aprofitats. Les dues galeries d'aquestes dependències (nord i sud), convertides en noviciat l'any 1957, foren refetes també segons algun fragment conservat de columna, base o capitell, imaginant aproximadament com podien haver estat originalment.

La nau de la Col·lació del claustre major

És el lloc on es llegien les *Conlationes* de Cassià (Conferències monàstiques). Aquesta no era però l'única lectura. Per això, tocant a la porta de l'església, hi ha l'*armarium* (biblioteca), perquè els llibres sempre es trobessin a mà i disponibles.

Han començat les obres de l'església, del refetor, del templet del lavabo, i potser es preparen les terres de la zona on haurà d'anar la sala capitular. No hi ha res més. Comencen, doncs, a construir la nau del claustre que recolza a la paret de l'església, és la nau de la Col·lació, amb el corresponent banc corregut de cap a cap. Ho fan amb l'estil romànic de finals del XII (1170-1200), amb la doble columna i els capitells treballats molt sobriament, amb motius vegetals i geomètrics, cistelleria, etc... Són d'una gran bellesa i qualitat, si bé alguns d'ells molt afectats per l'erosió. L'arc és molt simple, de punt rodó, si bé, com pot veure's en el primer finestral davant la porta de monjos de l'església, el projecte inicial era de fer-lo treballat, amb un bordó, projecte que abandonen immediatament per una major simplicitat. Com es pot observar encara al mur, la volta d'aquesta nau, segurament de maçoneria i d'aresta, era molt més baixa que l'actual. Per la part de fora hi devia haver el típic i bell ràfec que trobem a tots els altres edificis del XII (església, nau de la infermeria, refetor i templet). La coberta devia ser de teula, com en tants claustres romànics. Entre els dos arcs de cada finestral potser hi havia un òcul (com a Vallbona i Fontfreda), o la bonica obertura quadrangular que trobem als finestrals de la sala capitular (s. XIII) i al templet. És una conjectura. Aquesta nau, tal com la van projectar i acabar, per la part de ponent era un finestral més curta. Encara es pot veure per la part de fora. Era per deixar lloc per al corredor de conversos, segons el pla tipus cistercenc, que comunicava, per la banda de ponent, el locutori de conversos i l'església. En principi, els conversos cistercencs no entraven el claustre. Anaven a l'església, des de les seves dependències, per aquest corredor. Suposem que en veure el templet acabat, es van adonar que el claustre quedava petit (el templet és força gran) i van optar per suprimir el corredor de conversos i fer un altre finestral. L'ala actual de ponent correspondria doncs al corredor. De fet, ja havien començat a bastir el mur d'aquest corredor, i el van aprofitar per al claustre. Els arcs del darrer finestral, afegit potser molt tardanament, a finals del XIII, quan tanquen el claustre, denoten ja un art més evolucionat: volen copiar la forma romànica, però ja no és pròpiament romànic, puix que apliquen l'estil constructiu modern. Passa el mateix amb el claustre del locutori que és també de finals del XIII. Les dues columnes que sostenen l'arc són refetes per la comissió de monuments, a finals del s. XIX. Un petit detall ens ho revela: just damunt l'arquitrau, segurament també refet, hi ha un carreu, també nou, però que aparentment, no ho sembla, però si hi parem esment, veiem que està treballat amb la buixarda (els petits foradets), tècnica que no s'aplica fins al s. XVIII: la resta està treballat amb el tallant. Hem de pensar, doncs, que aquests elements (carreu, arquitrau, capitells i columnes) estaven molt

.....

malmesos, i els substituïren a finals del s. XIX.

Per la part de fora, en el s. XIII, quan acaben el claustre, per tal d'unificar-lo, basteixen l'arc apuntat que fa de marc als finestrals romànics (i també als gòtics, és clar), la gruixuda columna-pilastra adossada al mur, i les dues columnes (una a banda i banda), que separen cada finestral i li donen més volum enfora, tal com veiem en totes les altres ales, del XIII, gòtiques. La coberta de creueria també és del XIII. És quan aixequen la volta de la nau romànica per igualar-la amb les altres, i deixen cecs la meitat dels finestrals del mur de tramuntana de l'església, calculats inicialment en funció d'un claustre molt més baix. Aquesta modificació afecta també la part immediatament superior dels arcs romànics de cada finestral, on potser hi havia l'òcul que hem dit. Per la disposició dels carreus es veu clarament que allà van tapiar alguna cosa, o bé, senzillament, van haver d'aixecar més paret per anivellar aquesta nau amb les altres.

El templet del lavabo

És una obra molt unitària, tota del XII, molt harmònica, de gran bellesa. La combinació geomètrica és d'un gran equilibri. La pica inferior de la font és, més o menys, l'original. El gran plat superior i el brollador són moderns. Sembla que aquest plat ja se'ls havia trencat als monjos, puix n'han aparegut bocins en diversos llocs de la casa en fer excavacions i enderrocar murs. La van substituir per una mena de tomba reaprofitada, com es pot veure en algun gravat. El tram que enllaça el templet amb la nau del claustre, just davant el refetor, és del s. XIV, d'un gòtic molt més evolucionat, si bé la traceria és restaurada. Per la part exterior, notem l'efecte de l'elegant ràfec. El templet resulta, certament, desproporcionat en relació al claustre. Ultra l'aspecte sonor i estètic, tenia principalment una finalitat pràctica: era el lavabo dels monjos. Les possibilitats higièniques eren molt limitades. Pensem que els monjos anaven directament del dormitori al cor per les matines. Les ablucions i les altres necessitats fisiològiques es feien en l'interval entre Matines i Laudes (curt a l'estiu i molt llarg a l'hivern), com preveu la mateixa Regla de sant Benet. El templet del claustre, per tant, era un bon lloc per a rentar-se, sobretot en tornar de la feina, abans d'entrar a menjar.

El refetor

El comencen a construir per la part posterior, en direcció al claustre, que encara no existeix, en aquesta banda. Es veu perfectament que ja estava fet quan van construir les dependències del costat que tanquen el claustre (cuina i calefactor). Quan van tenir el refetor acabat, van pujar la paret de l'absis, amb els dos elegantíssims finestrals, i devien cobrir la volta. Aquesta paret també s'observa bé que es feta quan la resta ja era acabada. El paviment original era uns seixanta centímetres més fondo que l'actual, i està recuperat (desenrunat) sota de l'actual, encara que no s'hi pot accedir, amb el banc corregut i el paviment de terra premsada originals. La font és d'època força tardana. És una peça molt unitària, amb imposta i volta d'ametlla lleugerament apuntada, amb arcs torals que recolzen en columnes adossades als murs, i aquestes sobre mènsules. És la mateixa solució de la nau central de l'església monacal, contemporània. La decoració molt sòbria. Els finestrals, amplis i lluminosos, i la trona del lector, practicada al mur de llevant, aprofitant un dels finestrals, són de gran elegància. El crucifix actual és de finals del XIV. Per fora podem observar els contraforts, engolits en una petita part pel calefactori. Els murs, de fet, són molt gruixuts. I l'elegant ràfec, típic del XII, que ja hem trobat al templet, a l'església

.....

(aquest una mica diferent), i a la nau de la infermeria (se'n poden observar les restes a la paret interior del corredor de l'abadia). La porta del refetor és possible que hagi estat modificada respecte a l'original, segurament quan van cobrir la nau del claustre i van haver de buidar paret per a encastar-hi les mènsules. Ja es veu que no van calcular si la porta quedaria o no centrada respecte a les dites mènsules. Això els devia preocupar ben poc. Si excavéssim les escales del refetor anirien continuant fins a trobar el paviment original. La sala, doncs, que ara trobem tan proporcionada, ens semblaria força més alta (com la segona sala de la biblioteca). Entrant a mà esquerra, al mur de ponent, hi ha el passaplats original que comunica amb la cuina. L'actual pas cap al repartidor, també en el mur de ponent, és modern.

L'església abacial

Construïda entre el 1170 i el 1198: Alfons I el Cast, que mor l'any 1196, ja hi és enterrat. És de planta basilical (amb forma de creu llatina) amb tres naus. L'absis de la nau central es desplega en cinc absidioles i deambulatori com a prolongació i comunicació de les dues naus laterals per darrere el santuari (copiat de les esglésies-santuari de pelegrinatge). A cada braç del creuer, encara, hi ha un absis. Tant l'absis carrat (Vallbona i Santes Creus), com el més sumptuós amb absidioles de Poblet, són igualment cistercencs: tots estan resolts amb una sobrietat decorativa impressionant. El temple és llarg i estret, pensat per acollir únicament el cor dels monjos i el dels conversos, situats a la nau central, i separats ambdós per un mur. En aquest mur, de cara al cor de conversos, hi ha sempre dos altars: a la Mare de Déu (*de Beata*) i als difunts. Des del claustre, per l'extrem oriental, els monjos accedeixen a l'església per l'anomenada porta de monjos. Els conversos ho fan per l'extrem ponentí, per la porta anomenada de frares (en el pla tipus cistercenc aquesta porta no dona al claustre, sinó al corredor de conversos que, com hem dit, a Poblet fou suprimit). No sabem com era inicialment el moblatge d'aquest cor. Devia ser molt simple, potser un senzill banc corregut de pedra a banda i banda recobert de fusta. Les naus laterals servien principalment per a la circulació pel temple i per a les processons dels monjos.

A la nau central trobem la mateixa solució arquitectònica del refetor. Volta d'ametlla, que arrenca d'una imposta, amb arcs torals que descansen en columnes adossades a les pilastres que separen les naus laterals, columnes que descansen sobre una mènsula⁴. La decoració és gairebé inexistent: alguns capitells, poquíssims, de les columnes adossades a les pilastres presenten alguna decoració de caire vegetal o de formes geomètriques. El conjunt impressiona precisament per aquesta sobrietat i nuesa. Els finestrals de punt rodó de la nau central tenen un bordó com al refetor. En canvi, els de la nau que dona al claustre, o nau de tramuntana, són simples, de caire viu, com els de l'absis del refetor. La coberta de la nau i del deambulatori o girola ens fa veure l'evolució cap al gòtic. És volta d'aresta, amb una mena de nervis matussers de secció circular que arrenquen directament del mur. En realitat no són nervis, ja que no tenen cap funció de suport. El constructor encara no ha descobert la tècnica de la volta de creueria del gòtic: n'ha sentit a parlar, i ha sobreposat aquests falsos nervis resseguint l'aresta de la volta. Només cal

⁴ Aquest estil arquitectònic és el que Agustí Altisent anomena estil oficial del s. XII, amb dues versions: la completa (nau central de l'església i refetor, és a dir, volta de canó apuntada o volta d'ametlla, imposta i arcs torals) i la més senzilla, que només presenta la imposta, i algunes vegades ni tan sols la imposta, sense arcs torals: capella de sant Esteve, nau de la infermeria, sagristia, els locutoris de monjos i conversos, el calefactor i la capella de Santa Caterina. Notem, però, que algunes d'aquestes dependències són del s. XIII. És a dir, per a dependències molt funcionals, empen un estil diríem ja caducat, precisament per la seva simplicitat.

mirar-los. La nau oposada, o de migdia, que dona al cementiri, fou modificada en el s. XIV per l'abat Copons. La cobreix novament, ara sí, amb volta gòtica de creueria, ja ben evolucionada, com també les capelles laterals que buida en el gruix del mur primitiu, tot transformant els finestrals romànics: desapareix el finestral i en queden dos de gòtics, un dins la mateixa capella, i un altre damunt l'arc de la capella, a la paret de la nau. Segurament en buidar el mur, que aguanta la volta de la nau (en el romànic) es produeix el desplom de la volta d'ametlla de la nau central que, sortosament, no arriba a esfondrar-se. És per això que construeixen els matussers contraforts que observem al mur exterior de migdia, per reforçar la nau central. Potser és el mateix abat Copons que fa obrir, al mur de ponent, l'immens ull de bou, certament desproporcionat que, inicialment, devia incloure alguna mena de traceria, pròpia de les grans rosasses del gòtic, de la qual no queda cap vestigi. Hem d'imaginar, potser, una solució semblant a la dels dos grans i bells òculs, originals del XII, dels braços del creuer, un d'ells dins el dormitori? Inicialment el mur de ponent, quan acaben l'església, es resol amb la porta d'accés, romànica, un finestral romànic damunt la porta, i dos òculs, un a cada nau lateral. Aquests òculs resten cegats en construir l'atri o galilea el s. XIII, i part del palau del rei Martí al damunt (s. XV), i el finestral superior fou engolit per aquesta dependència reial, la capella o oratori, a la qual serveix de mirador. Finalment, també per la banda de l'església, aquest finestral quedarà engolit pel nou orgue Metzler el 2012. Potser és ara, si no ho ha fet abans l'abat Copons, que es construeix el gran òcul a la façana ponentina, enriquit en el s. XX amb un vitrall policrom molt poc adient a l'estil i a l'espiritualitat del temple. Indiquem ací que la resta de vitralls segueixen una solució molt digna i adient, vidre senzillament emplomat, translúcid, que Eduard Toda va emprar també en altres dependències.

La porta romànica, molt bella en la seva simplicitat, és interessant pel timpà, l'original del s. XII, en el qual hi ha l'anagrama del Crist, i al centre l'anyell pasqual (crismó)⁵. Aquest timpà, quan es van engrandir les dues portes que comuniquen el claustre amb l'església (s. XVII), fou suprimit, per deixar la porta més gran, i col·locat damunt la porta del cementiri, que actualment dona accés al pas de la sagristia nova, obstruint la meitat del finestral romànic, ara restaurat. La restauració l'ha retornat al seu lloc original. La inscripció del timpà, molt posterior, evoca la segona consagració de l'església monacal, feta en el s. XVII després del greu incendi fortuït de l'orgue i part del cor, ocorregut en el segle anterior, que obligà a repicar-la tota. L'incendi s'esdevingué el 19 de novembre de 1575 en temps de l'abat Joan de Guimerà (1564-1583). Passà més d'un segle, i els monjos cregueren que calia tornar a consagrar o dedicar el temple, segurament a causa de l'incendi i posterior repicat (per consagrar una església s'ungeixen amb crisma dotze creus gravades en els murs). Ho va fer l'arquebisbe de Tarragona, Dr. Josep Llinàs, el dia 13 de novembre de 1695. És aquesta segona dedicació que commemorarem en la solemnitat del 13 de novembre: es poden resseguir perfectament les dotze creus, molt boniques, gravades als murs⁶. Potser

⁵ Hi trobem les lletres X (ji) i P (ro) de *Xristós* (en grec). A més s'hi ha afegit un pal horitzontal, simbolitzant la creu. Al centre, l'Agnus Dei, que lleva el pecat del món (Jn 1,29). Remet també a l'Apocalipsi, l'anyell degollat però dret, victoriós, que obre els set segells, sentit de la història i del temps (Ap 5,5 ss). La victòria també està simbolitzada pel cercle ornamentat (inicialment una corona de llorer) que emmarca tot el conjunt. Hi trobem també les lletres Alfa i Omega (Ap 1,8 i 22,13), i la lletra S, la sigma, de la mateixa paraula *Xristos*, que s'enrosca com una serp al pal vertical de la P, significat la victòria de Crist sobre el mal, sobre el diable. Segons una altra interpretació, la P significa el Pare, l'Alfa i l'Omega el Fill (de doble natura, home i Déu), i la S l'Esperit Sant. Per tant es tracta també d'un símbol trinitari. Per què en el timpà de la porta? «Jo sóc la porta» (Jn 10,0). Entrem passant per la porta, que és Crist. Entrem per identificar-nos amb el seu misteri pasqual.

⁶ Han estat repintades totes l'any 2000.

són encara les originals de la primera consagració del temple, en el s. XII (?). O potser no va estar mai consagrada, com moltes altres esglésies medievals.

L'absis, si ens l'imaginem sense el retaule de Forment (s. XVI) devia produir un efecte de gran bellesa, de formes i de llum. La mesa de l'altar major és l'original del s. XII, si bé una mica refeta dels extrems. Les columnes han estat modificades: al centre n'hi havia quatre més, envoltant la peça central (quatre columnes esculpides en únic bloc de pedra), i una al centre d'aquesta peça, on es dipositaven les relíquies, que foren recuperades intactes, juntament amb el vas de vidre que les contenia (*lipsanoteca*), ara al museu. Devia presidir el conjunt una imatge de Santa Maria, potser una *Sedes Sapientiae*, en una columna exempta, com veiem en tants llocs. L'abat Copons va fer recobrir una imatge de la Mare de Déu, no sabem si l'original, amb laminat d'argent. Va desaparèixer amb el retaule. Inicialment, a la part superior, hi hagué només els tres finestrals romànics de punt rodó, i els dos de forma quadrada. Segurament en el s. XVI, en fer el retaule, s'obren els altres dos, de punt rodó. Per fora es veu perfectament que són afegits.

La clau de volta del creuer era foradada, amb vista a la ventilació. Per fora estava protegida amb una mena de templet i una tapa de fusta. Quan l'abat Copons construeix el cimbori-campanar, les cordes de les campanes cauran per aquest forat, actualment tapiat.

Les capelles absidals (cinc, més les dues dels braços del creuer: sant Bernat, tocant a la sagristia vella, i sant Benet tocant a la nova) conserven, més o menys, les advocacions primitives: a partir de Sant Bernat, tenim Sant Joan Baptista, Santa Tecla, Sant Josep, Sant Miquel i Sant Vicenç, tocant a Sant Benet. La capella central, ara dedicada a sant Josep, estava dedicada al Santíssim Salvador. Al s. XVII o XVIII foren transformades i abarroquades: van suprimir les dues columnes adossades i l'arc interiors, i al sostre hi van obrir una llanterna amb cupulí. També van amagar sota teules la primitiva coberta romànica de lloses. Amb la restauració s'han reconstruït totalment aquests arcs i columnes (només en dues capelles subsisteixen els originals, concretament a les dues primeres que toquen a la capella de sant Benet, per la banda de la sagristia nova, la de sant Vicenç diaca i màrtir, i la de Sant Miquel), i s'ha suprimit el copulí barroc, retornant a la primitiva coberta de llosa. Tot el conjunt és de gran bellesa. Els altars són refets, i les imatges, evidentment, modernes, excepte les de sant Bernat i sant Benet, barroques reaprofitades.

Les capelles de la nau de migdia, començant pels peus de l'església, tenen les següents advocacions: Sant Martí, de les Relíquies (ara del Santíssim Sagrament), Sant Andreu apòstol, Sant Nicolau, Santa Magdalena, Sant Bernat d'Alzira (Santa Úrsula fins al 2 de setembre de 2017, tot i que no hi havia cap imatge), i Sants Abats de Cister Robert, Alberic i Esteve.

Tots els paraments de pedra, perfectament treballada, estan pensats per a ser vistos. Però ja en el s. XIV deuen emblanquinar l'església per motius d'higiene. Després del segon incendi, en la primera exclaustació del s. XIX (novembre de 1822), l'emblanquinen tota novament i fan l'encintat de color vermell (fals carreu), com podem observar en un bocí, tocant a l'arc de les tombes reials, per la part interior de la capella reial, davant l'escala del dormitori. L'església és cremada novament en la definitiva exclaustació de 1835. A la volta del presbiteri, que destaca pels quatre gruixuts nervis de secció circular, hi havia pintat l'escut de Carles I amb l'àguila imperial: en queden encara alguns vestigis, una mena de raigs vermells.

.....

L'exterior del temple comou encara més que l'interior per la seva senzillesa, sobretot si l'imaginem sense la muralla del XIV, sense el cimbori, la sagristia nova i el campanar de Pere Antoni d'Aragó, i els contraforts d'urgència afegits més tard. No hi ha cap concessió a la decoració, llevat del bell ràfec, que hem dit típic del XII (refetor, infermeria, templet del lavabo...) tot al llarg de les teulades de les naus i dels absis. És realment impressionant: una gran creu presidint i aixoplugant totes les dependències monàstiques. A l'extrem del braç del creuer de tramuntana, presidint l'imposant dormitori del XIII, hi fou construïda l'espadanya que, en la part superior, ha estat modificada. Allà hi foren col·locades les dues campanes regulars, les úniques que permetia la nova observança de Cister, per oposició a la grandiositat i fastuositat dels campanars de Cluny. L'esvelta espadanya del s. XII fou, fins al s. XIV, l'únic campanar del monestir.

No sabem amb certesa si davant el portal romànic d'entrada hi havia alguna mena d'atri, anterior a la galilea, construïda en el s. XIII. Segurament no, i la porta era exterior, com la del claustre abans de construir-se l'atri que uneix el refetor de conversos i el cubar (atri de l'abat Copons). De fet, la galilea de l'església fou construïda ben aviat en el s. XIII. Les potents mènsules i els gruixuts nervis de creueria, un xic més evolucionats ja que els del refetor de conversos i sales de monjos i novicis, es veu bé que són afegits després de construïda la portalada romànica.

Per tant, si exceptuem la nau de migdia, modificada al s. XIV i les capelles afegides, tenim un meravellós exemplar d'església purament cistercenca, purament funcional, sense cap concessió a la superfluitat on, en tot cas, la grandiositat arquitectònica està en funció de l'elevada finalitat d'aquesta dependència: l'ofici diví i la celebració dels sants misteris.

Entrant a mà esquerra, on hi ha el sepulcre de l'abat Francesc Dorda (†1716), veiem l'inici gòtic, que li fa d'arcòsoli, de la capella de Santa Tecla. Aquesta capella fou construïda segurament en el s. XIV, però no per l'abat Copons. Entrava força endins del cubar. És curiós, perquè santa Tecla tenia, com actualment, una capella absidal dedicada. L'abat Dorda hi degué fer alguna modificació important, i hi fou enterrat en un sepulcre gòtic, de la família Cardona i Urgell, que no li corresponia. Aquesta tomba és l'única que no fou profanada durant l'exclaustració. La restauració ha suprimit totalment aquesta capella: queda només l'arc del s. XIV que fa d'arcòsoli al sepulcre de l'abat i bisbe de Solsona. L'actual capella del Santíssim, al mur de migdia, fou construïda per l'abat Miquel Major (1632-1636) i destinada després a guardar les relíquies del monestir.

L'escala del dormitori fou construïda en el s. XIII, juntament amb el dormitori. En el recambró de sota l'escala (l'antic *armarium* i després capella de Sant Jeroni), podem observar la construcció acabada del braç del creuer. L'escala, per tant, hi fou afegida després, si bé ja estava prevista en el pla del monestir cistercenc.

Des del 2020 podem contemplar, als peus de l'escala, el sepulcre gòtic restaurat de Ramon Folch VI de Cardona, el Prohom Vinculador (1240-1320), arraconat des de l'època d'Eduard Toda a la capella de Santa Úrsula, avui de Sant Bernat d'Alzira. Un monument funerari difícil d'interpretar ja que, probablement, és el resultat d'elements de procedència diversa. A banda de l'escultura jacent del Prohom, mutilada, de preciosa factura, en podem admirar part d'un bell apostolat, i un Crist Pantocràtor, recuperat l'any 2020, que n'havia estat sostret, envoltat del tetramorf i d'àngels ceroferraris. Figures serenes i somrients, atribuïbles tal vegada al Mestre anònim d'Anglesola.

.....

SEGLE XIII⁷

El claustre major

Com ja hem vist, en el s. XII construeixen l'ala de la Col·lació, tocant al mur de l'església, en estil romànic tardà i amb volta d'aresta, suprimida en el s. XIII en cobrir tot el claustre amb volta de creueria. L'ala de la col·lació és la primera que els interessa tenir enllestida per a la lectura regular d'abans de Completes. Ja en el XIII, construeixen l'ala del capítol, després la del refetor i, en darrer lloc, la dels conversos. Amb tot, l'obra està feta en un temps no massa llarg. El claustre era una peça clau del monestir, ja que unificava i donava sentit a totes les altres. Notem que l'ala del capítol ha estat construïda molt ràpidament, puix els devia interessar tenir-la aviat enllestida, com també la del refetor. Segurament ho han fet deixant els calats dels finestrals per al final de tot, en aquestes dues ales. La del capítol, per tant, els surt molt irregular, com si no ho haguessin calculat bé: finestrals molt amples, altres no tant. L'ala ponentina, la dels conversos, feta en darrer lloc, per tant, amb calma, és la més harmoniosa de proporcions. Aquesta la construeixen d'una tirada, finestrals i calats. Notem que l'esperit de tot el claustre és romànic: columnes, capitells... solament els calats inicien un gòtic, encara matusser, gruixut, auster. És ara, també, que per la part exterior unifiquen l'ala romànica amb les tres restants. Això li dona, certament, molta unitat i equilibri. I fan la coberta gòtica de totes les naus. A l'ala de ponent hi fan també un banc corregut de cap a cap. De fet, aquesta nau i la de l'església eren les úniques que ho permetien, ja que no hi havia portes entremig. A l'ala de ponent no s'ha restaurat la fusta, però en queden vestigis, com també dels claus a la paret on hi havia els llibres encadenats. Pensem que el claustre, a part de la lectura regular del capvespre, era el lloc idoni per a fer la lectura, especialment durant el bon temps, en els diversos moments de la jornada en què els monjos s'hi podien i s'hi havien de dedicar: volem dir *lectio divina* personal. En aquesta ala, ja en construir-la al s. XIII, hi disposen, al mur, set sepulcres austeríssims, tots iguals, fets amb sèrie, amb molta visió econòmica de futur, per a adjudicar-los a les diverses famílies més relacionades amb la casa i que contribuïen econòmicament en la marxa de les obres. Veiem, doncs, com ja de bell començament, a Poblet, deixen de banda les severes ordenacions del Cister inicial de no acceptar compromisos exteriors, sepultures, misses, etc... Evidentment, per motius econòmics i fruit del context social i religiós del moment.

A les claus de volta, a partir del capítol, en direcció al refetor, descobrim una crucifixió, un davallament (?), la baixada als inferns i la resurrecció. Passat el refetor, l'àguila de sant Joan. Després els escuts de la casa de Cardona (un card) i de la casa d'Urgell. I una altra que sembla l'escut de la casa comtal o reial. A l'ala de ponent, en una clau de volta hi ha un cérvol: Cervera, Cervelló, Timor? Altres són de dibuix geomètric. Moltes estan completament gastades o han caigut. En algunes es veu perfectament que la clau era sobreafegida, potser de fusta, ja que queda només un forat. El conjunt és d'una gran austeritat: pedra, aigua, llum, formes, xiprers, roses i ocells.

La porta d'accés al recinte, que el P. Agustí Altisent data en el s. XII, és més lògic que sigui feta ara, en acabar el claustre i les dependències dels conversos (refetor i celler), en el XIII. Fan una

⁷ Ens referim a les construccions dutes a terme aproximadament entre el 1200 i el 1316, any en què inicia el seu abadiat Ponç de Copons (+1348), el primer que signa les seves construccions.

porta d'estil romànic, com a l'església: totes dues, en principi, eren exteriors.

El primer claustre de Santes Creus, del qual resta només el templet, devia ser molt similar. En l'actual, del s. XIV, el gòtic ja hi flameja esponerosament, enriquit amb l'excel·lent treball escultòric de mènsules i capitells, de cap a cap. A Vallbona, en canvi, tenim un claustre que s'ha anat construint progressivament, sense enderrocar res: una ala romànica, gòtica, renaixentista...

L'Hospital de pobres i pelegrins

En tots els monestirs medievals trobarem aquesta institució que, aleshores, complia una funció social important, i que responia alhora a l'exigència d'acolliment de la Regla benedictina.

Al s. XII, concretament per un document de 1185, sabem que a Poblet ja en funcionava un, anomenat casa dels pobres, del qual no n'han arribat vestigis. A principis del XIII, un tal Bernat de Granyena finança la construcció i dotació d'un nou hospital, segurament més gran que el primer, i amb caràcter de definitiu. El construeixen, per situar-nos, perpendicularment a la capella de Santa Caterina (que és posterior), fent angle amb el mur de ponent en direcció nord. Un atri, del qual ens n'han arribat els arcs, uneix ambdós edificis. D'aquesta nau del XIII se'n conserva bé la porta dovellada, les pedres de la qual es veuen molt cremades, com també part de la façana de la capella, a causa del terrible incendi fortuït que l'any 1594 destruï tot l'edifici i que, si bé respectà la capella, afectà l'edifici de la bosseria, construït en direcció oest, enganxat al mur ponentí de l'hospital, i del qual queda bona part de la paret del s. XVIII en ruïnes. Es construeix un nou hospital, aprofitant parets, d'un pis més d'alçària, del qual tampoc ja no en queda res. A les bases dels murs, part de dins, es veuen encara vestigis d'un dels arcs diafragmàtics de la nau del s. XIII, a l'estil del dormitori, i es veu bé que després de l'incendi aquests arcs els van retallar per aixecar paret llisa. Ara només resta el vestigi d'un d'aquests arcs, però en quedaven més abans de fer els fonaments moderns del projecte (abandonat) de la nova bosseria-hostatgeria. En total es va poder calcular que la nau, coberta a dos vessants, tenia onze arcs diafragmàtics, que devien arrencar dels murs, amb mènsules, segurament. Es tractava, doncs, d'una nau ben respectable, una mica més de la meitat del dormitori, que té dinou arcs. Feia 38 m de llarg per 8,30 d'amplada, sense comptar el gruix dels murs. No sabem com eren les finestres, ni el mur de tramuntana que tancava l'edifici. Hi havia una porta petita al mur de ponent i una de més gran al mur de llevant.

Tot aquest sector és ocupat, del 2000 ençà, per les noves estructures de l'hostatgeria exterior, que s'han sobreposat a tots aquests vestigis, fins i tot als nobles arcs de l'atri i a la mateixa capella de Santa Caterina.

La capella de Santa Caterina

Comença a construir-se l'any 1244 i és consagrada el 20 de juny de 1250. No sabem els motius de la tria de l'advocació. Santa Caterina d'Alexandria, màrtir, les relíquies de la qual es veneren al monestir del mateix nom als peus del Sinaí, era molt popular a l'Edat Mitjana.

La capella forma part del pla tipus cistercenc, ja que l'església monacal era reservada exclusivament als monjos i conversos. És la «parròquia» dels laics que vivien entorn del monestir i, en

.....

part, al servei d'aquest. A Santes Creus és la capella de Santa Llúcia. Santa Caterina, a més, annexa a l'Hospital dels pobres i pelegrins, servirà de capella a la institució.

És un clar exemple d'arcaisme en arquitectura, ja que s'empren, ben avançat el s. XIII, unes formes pròpies del XII. És una còpia, gairebé, si bé més elegant, de la capella de Sant Esteve. Admirem el bellíssim ràfec exterior que hem trobat a totes les construccions del XII. La porta, de gust romànic, amb dues columnes, és d'una bellesa serena i exquisida. L'absis carrat i les parets, amb els bells finestrals també de gust romànic, impressionen. L'interior és igualment d'una gran bellesa. Simple volta de canó apuntada que arrenca d'una imposta. Trobem com a Sant Esteve el sagrari i les credences practicades al mur. La bella imatge de Santa Caterina és d'època moderna.

En el s. XVII l'abat Simó Trilla va construir la capelleta de la Mare de Déu del Xiprer, adossada a l'absis de Santa Caterina, on es venerava una imatge de la Mare de Déu d'aquesta advocació, trobada miraculosament. En la restauració d'aquest segle fou suprimida totalment i en queden només les cicatrius al mur de l'absis.

Les cambres reials

Els reis medievals, fins ben entrat el Renaixement, tenien la cort itinerant. Els monestirs eren llocs ben idonis per a cercar allotjament durant períodes més o menys llargs. Poblet, monestir reial, no havia de ser pas una excepció. Les cambres reials, força modestes, es basteixen en el s. XIII a la part de llevant del monestir, adossades al mur de la nau de la infermeria del s. XII, entre la capella de sant Esteve i la torre de les armes, construïda en el s. XIV pel Cerimoniós. És en aquesta època, en construir la muralla i integrar aquestes cambres amb la torre de les armes, que el Cerimoniós les modifica, amb els arcs diafragmàtics que li són tan característics.

Al pis inferior es conserva l'estructura més o menys original del XIII, amb els gruixuts arcs apuntats diafragmàtics, i els finestrals i porta romànics que surten a l'exterior. Aquests foren tapiats a causa de la muralla: era una paret de carreus, forta, i el Cerimoniós va decidir aprofitar-la. En la dècada dels anys 40 (s. XX) el P. Bernat Morgades projectà l'actual farciment dels finestrals romànics del XIII, en donar-los llum novament, donant-los una falsa aparença visigòtica! Per la part exterior d'aquesta estança podem observar, tocant a la torre de les armes, un gran arc apuntat, de la construcció del XIII, tapiat per la mateixa raó. Observem també una cicatriu vertical en el mur, fet que es correspon amb l'interior: els dos primers arcs diafragmàtics del XIII, tocant a Sant Esteve, no estan encastats al mur: això vol dir que aquell bocí de mur ja existia, no sabem com ni per què. La resta el construeixen juntament amb els arcs, puix aquests sí que estan encastats. Per la banda del mur de la infermeria, que ja existia, els arcs, evidentment, no estan tampoc encastats. Aquesta estança devia servir de cavallerissa o altres finalitats auxiliars, aprofitant part de les primitives construccions monàstiques del XII que han quedat assumides en les cambres reials.

Al pis superior hi havia, i hi ha encara, les tres estances que constituïen pròpiament l'habitatge dels reis. A la primera sala, tocant a la capella de Sant Esteve, observem el típic ràfec del s. XII de la capella, molt erosionat, i la porta, encara practicable, de la capella (on hi ha l'orgue). Els reis, doncs, tenien accés per al seu ús a la dita capella. Els bells finestrals romànics de la infer-

.....

meria queden tapiats en fer aquestes estances. Actualment se n'ha obert un com a mostra, en aquesta sala primera. Al mur de llevant, no hi havia encara muralla, fan la bellíssima galeria romànica de sis arcs i doble columna, de la qual resten només dues columnes i capitells originals per la part de fora. Els altres són refets amb bon gust. Aquesta galeria queda tapiada en el s. XIV, com totes les grans obertures d'aquesta banda, inclosos els finestrals de sant Esteve. Hi deurien deixar una senzilla espitllera per tenir una mica de llum. Observem encara una columna i capitell de la galeria originals mig empotrats en el mur. Més endavant, però, practicaran el gran finestral-balcó gòtic, esvaïda ja la dèria d'emmurallar del rei Pere el Cerimoniós. Part de fora es conserven les mènsules del balcó que sostenien la llosa de pedra. Els festejadors actuals són inventats. També en el s. XIV, el Cerimoniós suprimeix la coberta del s. XIII, que devia ser més baixa, no sabem massa com, i fa els bells arcs diafragmàtics que unifiquen les tres estances i la torre de les armes, amb el seu escut a les mènsules. Observem que l'heràldica encara no està fixada: en un lloc hi ha dos pals, a l'altre tres, etc.

La segona estança era molt similar. No hi havia galeria, sinó senzilles finestres de mig punt, de les quals podem detectar encara el vestigi en els murs. També són tapiades, i més endavant s'hi practica un finestral-balcó gòtic com en la primera sala. En el pany de mur de llevant, tocant a la porta de la tercera estança, hi ha, tapiada per carreus, una mena de font tardana (s. XVIII) i com una gerra de terrissa que devia servir de dipòsit d'aigua. Aquesta sala i la primera són actualment biblioteca de llibres vells.

La tercera sala és ocupada actualment per l'arxiu del monestir. Hi ha una finestra romànica que conserva l'estructura original del s. XIII, la més extrema tocant a la torre de les armes. En canvi, l'altra finestra, ha estat refeta amb gust romànic, com la seva parella, però en realitat, aquesta sí, era un finestral gòtic amb festejador, que encara hi és soterrat pel mur. Al mur de tramuntana, ara tapiada, hi havia la porta que comunicava amb la torre de les armes. Com hem dit, el Cerimoniós va unificar totes aquestes estances del s. XIII amb les de la torre de les armes, del s. XIV, un xic més sumptuoses.

Els trespols actuals són força complicats. Ha calgut refer-los a diversos nivells per a fer practicables novament totes aquestes estances, que s'havien esfondrat completament, llevat dels arcs, enrunant les primitives construccions del s. XII (ara subterrànies) ja explicades, i que fins al nostre segle no foren redescobertes.

El palau del rei Martí, del s. XV, no fou mai acabat i els reis no hi residiren mai. Sempre ocuparen aquestes estances dels ss. XIII-XIV, que hem d'imaginar força confortables, amb mobles, tapisos, llar de foc, etc. El rei Felip II, les dues vegades que visità Poblet, les va utilitzar encara. I no cal dir, abans, els reis catòlics, Carles I, etc.

Tota aquesta zona, com hem vist, ha estat molt modificada successivament, i no és fàcil d'establir-ne una cronologia correcta. Els punts de referència més sòlids són el mur de la infermeria i la capella de Sant Esteve, del s. XII, en el qual recolzen aquestes estances, i la torre de les armes del s. XIV, que esdevé annex de les mateixes. I cal tenir en compte que la majoria d'elements que s'han utilitzat per a refer finestrals, sobretot capitells, procedeixen d'altres bandes del monestir. No podem dubtar tampoc de la cronologia dels bells arcs diafragmàtics, amb l'escut del Cerimoniós, ni tampoc de la bella galeria romànica del s. XIII. Igualment és segura la

.....

cronologia del pis inferior: els gruixuts arcs diafragmàtics apuntats són, sens dubte, del s. XIII.

La *domus abbatís*

Com preveu la Regla de sant Benet, l'abat té les seves estances particulars, amb cuina pròpia, per no haver de destorbar el ritme de la comunitat. És el lloc on rep els monjos i els hostes del monestir. Aquesta dependència regular, doncs, no massa gran ni sumptuosa, fou bastida a llevant de la capella de sant Esteve, segurament també en el s. XIII, tocant a les cambres reials. Tenia una certa lògica. Era un xic més estreta que la capella, i encara es poden descobrir lleus vestigis de morter en alguns carreus. El bell finestral quedà cegat, almenys en part, i serví d'armari per a l'abat. Veiem encara la porta, tapiada, que comunicava aquesta estança amb la capella, un porta un xic elevada respecte el nivell de la capella, i que devia precisar d'uns graons. Més amunt del mur, per sobre el finestral, podem resseguir el vestigi de la teulada original de la capella a dos vessants (com la del refector, més petita, és clar).

A totes aquestes estances, com també a les cambres reials, s'hi devia accedir per la nau de la infermeria o bé per l'interior, des de la planta baixa. De fet, el bullici de la cort, bé que reduïda, per la magnitud de les estances, no arribava pròpiament al recinte claustral, i els monjos continuaven llur vida normal.

En el s. XIV, el Pere el Cerimoniós aixeca els murs de la capella de sant Esteve i la converteix en torre. Com hem vist aprofita també els murs de carreus de les cambres reials, els aixeca una mica, i els remata amb merlets. Els actuals són totalment refets i, curiosament, a una filada de carreus de més del que pertocaria. Suprimeix la *domus abbatís*, de la qual deuen restar només els fonaments, i tapia el finestral de la capella i un altre de més petit, que encara es veu tapiat, tocant al mur de les cambres reials. Per això l'abat Copons, en aquesta mateixa època, basteix les seves noves estances abacials damunt l'atri d'entrada, que construeix ell mateix: és l'actual sala de l'abat Copons i l'espai, molt modificat, ocupat per la capella de sant Benet o dels germans. En desaparèixer la *domus abbatís* del s. XIII a llevant a causa de l'obra de les muralles, l'abat en basteix una de nova a ponent, tocant a les torres reials.

La sala dels cups o cubar

L'atri d'entrada el construeix l'abat Copons en el s. XIV. Fins aleshores aquest espai era un pati a cel obert. La porta romànica d'accés al claustre, del s. XIII, és, doncs, la porta pròpiament del monestir, de la clausura, de l'*hortus conclusus*.

El cubar pren el seu aspecte actual també en el s. XIV, quan l'abat Copons transforma les dependències anteriors. Aquestes foren edificades, en el s. XIII, seguint el pla tipus cistercenc: celler-magatzem a la planta baixa, amb el dormitori dels conversos a la planta alta. La finestra elevada que dona al claustre, amb festejador, correspondria al nivell del dormitori. Del s. XIII queda només la paret del claustre, la de l'atri, i no sabem si també la del pati del palau del rei Martí. Tocant a la porta de comunicació amb l'església hi ha vestigis d'una paret que potser era l'original del s. XIII, i que l'abat Copons eliminarà en el s. XIV per eixamplar la sala. En aquest cas la paret del pati del palau seria del s. XIV, encara que el primer finestral, llarg i estret, fa pensar en la tipologia del s. XIII. No ho podem afirmar amb certesa.

.....

Al mur que dona a l'església també hi ha vestigis de mènsules i arrencades d'arc que fan pensar que el magatzem fou projectat amb la mateixa tipologia del refetor de conversos i les actuals sales de la biblioteca, és a dir, amb columnes al mig i arcs en forma de palmera, dividint la sala en dues naus. Per l'alçada d'aquests vestigis es pensava que el paviment original seria ben bé un metre més profund. Les excavacions recents per fer el nou paviment, però, ho han desmentit: el nivell original era més baix, certament, però no tant com es pensava, i no s'han trobat pas els fonaments de les suposades columnes centrals. Ara bé, en el s. XIV, quan la sala es transforma en cubar, el seu subsòl ha de sofrir per força un profund trasbalsament: recs per al most, basament dels cubs... Podria ser que haguessin desaparegut totalment els vestigis subterranis de la construcció anterior? Potser el nivell original era molt profund (pensem en la segona sala de la biblioteca) i en fer el darrer paviment no s'hi va arribar, i per tant no sabem si realment hi ha restes? Potser la solució més senzilla és pensar que varen canviar de projecte i van construir el celler-graner-magatzem d'una sola nau, amb volta de canó apuntada, per exemple, o algun altre tipus de coberta, potser amb arcs diafragmàtics.

Al s. XIV, quan el nombre de conversos ha davallat molt i el monestir es dedica a la producció de vi en més quantitat, l'abat Copons converteix en una de sola les dues dependències anteriors: el magatzem i el dormitori de conversos. Li interessa una sala àmplia, sense destorbs, per a instal·lar-hi els cubs. Per les finestres del pati del palau entrava el raïm, i en aquesta sala s'obtenia el most. Copons fa una coberta purament funcional, amb els potents nervis de secció quadrada tant característics d'aquesta sala, i que trobem molt similars a Fontfreda, en el refetor de conversos. A les falses claus de volta ja hi deixa el seu escut, és el primer abat que ho fa. Ens hem d'imaginar aquesta sala tota plena de cups, fins a l'alçada de les finestres.

Més endavant, en època barroca, la capella de Santa Tecla, avui desapareguda, envaeix part de la sala del cubar.

En l'actualitat, abans de l'increment del turisme, va servir de locutori per a la comunitat.

El refetor de conversos

El petit vestíbul del refetor dels conversos, entrant des de l'atri de l'abat Copons, cobert per la volta de l'escala de l'actual museu de la restauració (sala abat Mengucho), devia ser descobert. La paret, però, que el separa de l'atri de l'abat Copons és del s. XIII, i en aquest pati s'hi accedia per la porta dovellada des del locutori de conversos, on ara comença l'escala del museu, posterior, potser del s. XIV o del s. XV, quan construeixen damunt el refetor la nau (graner?) que en el s. XV l'abat Mengucho transforma en dormitori. La porta dovellada d'accés al refetor des d'aquest petit pati, ara cobert per la volta de l'escala, que és certament original, ens fa estrany que fos tan baixa. Tot aquest espai planteja, doncs, interrogants sobre la seva disposició original. De fet, la porta principal del refetor dels conversos és la del locutori dels germans, on també hi ha el passa plats.

La nau del refetor ens sorprèn per la seva unitat i bellesa, és pura arquitectura, amb l'estil que trobarem abundantment en aquest període, a les sales de monjos i novicis, actual biblioteca. Al refetor de conversos aquest estil és potser un xic menys evolucionat. També ens estranya que

.....

per als germans conversos construïssin un refetor tan solemne, comparat amb el dels monjos, que és austeríssim. Però això obeeix segurament a raons econòmiques i d'època. L'única concessió a la decoració la trobem en les bases de les gruixudes columnes vuitavades i en les falses claus de volta, on conflueixen els gruixuts nervis de secció quadrada. L'efecte estètic d'aquestes columnes amb els nervis en forma de palmera és indescriptible.

Al s. XIV, quan l'abat Copons organitza el cubar, necessita, és clar, un celler de grans dimensions per a l'elaboració del vi. És ara quan es transforma el refetor de conversos en celler tal com l'hem conegut fins als anys 1996-1997. Enfonsen el nivell de sala, deixant els fonaments de les parets i columnes al descobert, construeixen l'escala, i organitzen l'espai amb les botes i bocois i un sistema matusser, però pràctic, de clavegueram per al rentat de les botes, que fuig per la claveguera encara practicable fins a la torre de l'Oli. Ara la nau ha recuperat el seu nivell original (s. XIII). El cub data del s. XVI, suposant que l'escut de l'abat Joan de Guimerà (1564-1583) no sigui un element reaprofitat d'una altra banda.

El locutori dels conversos

De volta de canó apuntada, construït a partir del primer contrafort del refetor en direcció al claustre. Veiem com continuen el gruix de paret, sobreposada a la del refetor, segons el contrafort, fins a trobar la paret del petit atri o pati que ja hem esmentat, on ara hi ha l'escala del museu.

En aquest espai funcional, quasi a l'aire lliure, els conversos es concentraven per al repartiment de les tasques i organització del dia per part dels seus superiors. Veiem també ací la cicatriu del passaplats, des de la cuina del s. XIII, i al costat la cicatriu d'una porta que dona a la cuina, però, curiosament, al lloc que ocupa la llar de foc (!?).

Si haguessin construït el corredor dels conversos, segons el projecte inicial, tot aquest espai tindria més sentit: el corredor principal d'accés a l'església (ara nau occidental del claustre major), comunicaria directament amb el locutori i, fent angle recte, amb el petit corredor que hi ha entre el refetor i l'atri de l'abat Copons.

La cuina

Pel sobreclaustre podem observar encara el nivell original de la teulada, a dos vessants, però invertida respecte a la del refetor, és a dir, com la del dormitori. Recolzava en el refetor del s. XII: es veu com l'edifici de la cuina ha engolit l'extrem del perfil de la teulada del refetor. Al s. XV l'abat Mengucho hi afegeix un pis (l'actual «sala gòtica» de la casa dels germans, amb els finestrals gòtics), i al s. XIV, quan l'abat Copons construeix la nova *domus abbatís*, al costat, en direcció a ponent, també es menja un extrem de la façana de la cuina (actual capella de sant Benet). A la teulada de la cuina hi havia també un petit templet per protegir la clau de volta foradada. El gran finestral que dona al claustre és essencialment original del s. XIII, menys les dovelles, que ja es veu que són noves.

Al nivell del claustre és visible també la cicatriu entre el refetor i la cuina, al mur. Mur i mènsules són construïts ensems, quan cobreixen el claustre.

.....

La cuina original del s. XIII era un xic més complexa que el recinte actual. El gran arc ara tapiat, on hi ha uns fogons traslladats de lloc, donava accés a una altra dependència de la cuina, que és on hi ha les piques i la cuina actuals. On hi ha la campana moderna actual es veu encara la campana antiga, amb quatre arcs, a banda i banda. Devia ser un espai força ampli. L'arc rebaixat de pedra que fa de separació entre els fogons actuals i la taula obrador actual, ens indica el límit de la cuina medieval. La separació de la cuina del s. XIII en dos recintes es va fer a causa del turisme, tapiant el gran arc que hem esmentat. Al s. XVI, l'abat Pere Boqués (1546-1564) construeix el gran edifici annex, del qual se'n conserven perfectament les façanes, no l'interior, refet en dues ocasions, primer per Eduard Toda, i, darrerament, en la nova remodelació de la casa dels germans (2000). Entre el refetor, la cuina del s. XIII i el nou edifici, on ara hi ha els dos repartidors, quedava un pati obert. Els grans armaris actuals de la vaixela amaguen dues finestres d'aquest bell edifici renaixentista, com la que, sortosament, podem admirar encara rere les botes del vi i el vinagre. L'accés actual al refetor també és modern. On ara hi ha el rebost hi hagué fins fa pocs anys uns cups molt antics que servien per a l'oli, el vi, etc... el rebost actual estava dividit en quatre compartiments. Aquests espais han sofert noves modificacions amb la restauració de la casa dels germans començada el 2000.

Tornant al que pròpiament en diem la cuina antiga, que ara té només accés pel claustre i per l'escala dels germans, observem la sòlida i sòbria construcció, amb la clau de volta foradada, i el gran finestral. El passaplats que comunica amb el refetor dels monjos, i a l'extrem oposat el dels conversos. La campana actual és moderna, si bé les dues columnes són antigues, però no sabem si són originals del lloc. Aquesta llar de foc, en un moment determinat, deixa d'estar en ús, i es practica la porta que comunica amb el locutori de conversos. Novament tapiada, la llar és rehabilitada com tal. Actualment, però, la xemeneia està condemnada. Abans de fer l'actual escala d'obra dels germans, fins als anys 80, n'hi havia una de provisional de fusta i el passadís comunicava amb la cuina actual, on ara hi ha el congelador petit i l'accés al frigorífic gran. Molts dels elements que hi ha ara, piques, etc, no podem saber exactament si són originals del lloc. També queden restes als murs d'un trespol que, en època tardana, degué dividir aquest recinte en dos pisos.

El calefactor

És la peça menys característica del monestir, esquifit i limitat si pensem en una comunitat nombrosa i complexa establerta en una comarca força freda durant l'hivern. Sens dubte, però, és el recinte original del s. XIII, llevat de la volta, que s'enfonsà durant l'exclaustració, però que ha estat refeta exactament. El finestral superior, dels tres que hi ha, està també molt modificat. La peça és simplicitatíssima, amb volta apuntada que recolza al refetor.

La llar de foc actual és moderna, de quan aquesta sala servia de sala de reunions per al patronat (anys 30 del s. XX), mentre es restaurava el monestir. La llar primitiva estava situada entrant a mà dreta, era molt gran, i feia angle. Encara es poden veure les cicatrius de la gran campana. Després, no sabem perquè, van tapiar la porta original (que és l'actual), i van traslladar la llar de foc a l'angle oposat (entrant a mà esquerra). Van obrir una porta nova al lloc de la llar antiga, on ara, novament tapiada, hi ha un armari encastat aprofitant el buit. Pel claustre també es pot veure que està tapiada aquesta porta. La porta actual recuperada és doncs l'original. Era una

.....

peça purament funcional: servia per a escalfar-se a estones perdudes durant l'hivern, per a les sagnies, la barberia, potser per a preparar les tintes els copistes, etc... Molt reduïda, certament, per a un monestir com Poblet. Hi ha monestirs que tenen amplis calefactores.

La sala dels novicis

Arribem ara a una de les parts més unitàries i ben conservades del monestir del s. XIII, on podem constatar perfectament el pla tipus cistercenc. És la banda oriental del claustre, on trobem, a la planta baixa, la sagristia, la sala capitular, l'escala del dormitori, unes petites dependències auxiliars, el locutori dels monjos, la sala dels monjos i la sala dels novicis, que servia també de graner. I a la part superior, de llarg a llarg, l'imponent dormitori de la comunitat. El locutori va ser projectat més curt que l'actual, fins al nivell dels murs de les sales de monjos i novicis. Després, acabada la sala capitular, que surt més enfora, es va aprofitar per allargar el locutori, i a la part superior es van construir unes dependències annexes al gran dormitori, actuals sales gòtiques.

Comencen a construir la sala destinada a noviciat i a graner, l'actual segona sala de la biblioteca: és difícil saber com estava distribuïda, quines separacions hi havia, com era resolta aquesta combinació estranya de graner i noviciat. Al mur del pati de les cases noves es pot observar bé la cicatriu amb la sala de monjos, que van construir després. També observem les cicatrius d'uns arcs diafragmàtics i d'una teulada, i forats de bigues, la qual cosa ens fa pensar que més endavant es van construir uns edificis adossats a les sales de monjos i novicis, que ocupaven part del pati de les Cases Noves, i actualment desapareguts. No sabem amb certesa de què es tractava. Varen arribar a existir mai? Observem també les portes originals que donaven al pati, aleshores de nivell molt més baix, actualment tapiades: dues a la sala de novicis (va ser dividida en dues) i una a la sala de monjos, mig amagada pel pou, ara convertida en armari.

Per dins, la sala, presenta el mateix estil que el refetor de conversos. És profundíssima, ja que no van anivellar el terreny. Fermes columnes de secció circular de les quals arrenquen els potents nervis de secció quadrangular. Al refetor de conversos les columnes eren de secció octogonal. Ací són circulars. Les claus de volta, en realitat només encreuament dels nervis, estan decorades amb elegància i bella simplicitat. Tota la sala és austera i harmònica. Aquesta sala va ser molt castigada pel foc en l'exclaustració, com revela encara la pedra envermellida, fins al punt que en la restauració es van haver de substituir gairebé totes les mènsules, llevat de la de l'angle, entrant a mà esquerra. I també els fusts de les columnes, esberlats. No sabem amb certesa si aquesta sala es comunicava amb la sala de monjos. Si és que sí, hi devia haver també unes escales, com ara, per salvar el desnivell. En canvi, els dos finestrals estrets en el mur de separació sí que són originals, com també els altres finestrals de mig punt, la gran portalada que s'obre al claustre de novicis, i l'altra porta més estreta que dona sota el pont del dormitori. I les dues portes que ja hem esmentat, ara tapiades, que donaven accés al pati de les Cases Noves. Al s. XVII anivellen aquesta sala amb la de monjos, de manera que els basaments de les columnes i la meitat de totes les portes resten sota terra. Gràcies a això han arribat en bon estat els bells basaments esmentats, un cop recuperat el nivell original. Més o menys per la meitat, quan ja s'ha anivellat, la sala és dividida per un envà: encara es veuen les cicatrius. A sota de l'escala de la porta del claustre de novicis, dins un petit armari practicat al mur, podem observar el marxapeu original d'aquesta porta.

.....

La sala de monjos

En l'actualitat primera sala de la biblioteca. A continuació de l'anterior en sentit sud. Les seves proporcions són més harmòniques, puix aquí el paviment original i l'actual no han variat, la sala és molt més baixa. La trobem potser més elegant que l'anterior. L'estil és exactament el mateix. Ha arribat pràcticament intacta fins a nosaltres. La porta actual del passet del claustre de novicis i la que hi ha just al cantó oposat, tapiada (armari), eren els accessos originals d'aquesta sala. En canvi, la porta solemne que dona a locutori de monjos és força recent. Les dues portes de mig punt que comuniquen amb la segona sala, com molt bé s'observa, són de fa pocs anys.

El que hem anomenat passet del claustre de novicis, petit corredor entre el calefactor i la sala de monjos, amb una volta de forma ben especial, té un paviment de rajola del s. XVIII provinent de la cuina del palau de l'abat, quan se'n va fer, fa pocs anys, la restauració.

El dormitori dels monjos

La necessitat de disposar d'un lloc adient i definitiu, com vol sant Benet, per al descans nocturn, fa que tot aquest bloc de construccions (sales de novicis i monjos, locutori, dependències annexes, escala, capítol i sagristia) sigui acabat amb relativament pocs anys. Sabem que el 1240 s'està treballant en el capítol i que les sales de novicis i monjos ja estan acabades o acabant-se. La carta de visita del 1298 parla de reparar les goteres de la teulada del dormitori, per tant, aquest ja fa temps que està enllestit, fins al punt que ja s'hi han produït goteres.

El nostre dormitori i el de Santes Creus, poc més o menys contemporani, serviran de model a innumbrables futures construccions: drassanes, hospital de sant Pau, capella reial de santa Àgata i, sobretot, les esglésies dels successors immediats dels cistercencs, que són els ordes mendicants: franciscans, dominics, carmelites, com la de sant Francesc de Montblanc.

El dormitori de Poblet, immens, amida un metre més que l'església, consta de 19 arcs diafragmàtics, molt elegants i ben acabats, gairebé refinats, que descansen en mènsules treballades prodigiosament per un artesà que es va deixar influenciar i meravellar per l'art àrab o mudèixar. Ara els monjos ja veuen amb bons ulls la incorporació de l'element fantasiós que tan abunda en aquestes mènsules.

El dormitori, divit en cel·les individuals en el s. XVI, ho va ser novament en retornar els monjos després de 1940. Recentment, des del 2004-2005, les cel·les han estat novament enderrocades, s'ha refet la gran teulada, canviant tot l'embigat, s'ha pavimentat la part de les cel·les amb el mateix tipus de ceràmica que ja hi havia, deixant l'immensa nau alliberada, en el seu estat original, mantenint solament el mur de separació entre la part dels turistes.

En construir l'església, deixen el braç nord del creuer, on reposarà el dormitori, ben acabat, amb la rosassa oberta a l'exterior i la imposta on han calculat que arribarà la teulada del dormitori. Finalment, però, les construccions de la planta baixa han resultat molt més elevades que no havien pensat, i en projectar un dormitori tan llarg, han de pujar molt més el sostre, fins al punt d'engolir completament la rosassa del creuer.

.....

Al final del dormitori hi devia haver, ben segur, les latrines dels monjos, obertes a l'exterior. Les aigües brutes devien anar a parar en algun rec. Al s. XIV es construeix el pont, ara molt modificat, que uneix el dormitori amb el pas de ronda de la muralla de Pere el Cerimoniós. El bell finestral gòtic d'aquesta façana és exactament igual al que s'obre al sobreclaustre, convertit tardanament, potser en el s. XVI, en porta d'accés al dit sobreclaustre. Són exquisits els dos caps d'animals de les mènsules d'aquests finestrals. Al nivell del sobreclaustre observem també la imposta construïda expressament al mur exterior del dormitori calculant ja on havia d'arribar el dit sobreclaustre.

Tocant a les escales de l'església, dins el dormitori, hi havia una mena de construccions afegides, com un altell, i també una grossa caixa de rellotge: aquest, pel forat de la rosassa, s'obria a l'església. Tot això degué cremar violentament en l'incendi de l'exclaustració perquè la pedra es veu malmesa en aquesta part. Tota la resta de la immensa nau, en canvi, ens ha arribat intacta.

Actualment, la nau del dormitori, alliberada de les cel·les sobreafegides, ha recuperat les seves augustes proporcions: l'efecte estètic d'aquest espai, amb la llum que ara l'inunda sense entrebancs, és inigualable.

Les sales gòtiques

Inicialment, damunt la sala capitular i el locutori, en l'espai no ocupat pel dormitori, no hi havia d'anar cap construcció. Ben aviat, però, ja abans d'acabar el s. XIII, decideixen aprofitar aquest espai i construeixen les belles sales gòtiques adossades al mur del dormitori. La primera porta (a l'espai reservat als turistes) és original, i era l'únic accés. La que fem servir actualment, que dona accés a la sala del telèfon, és de construcció moderna, imitant exactament l'altra porta original. Aquestes sales devien servir d'arxiu, per ser una part del monestir amb pocs accessos, ben arcerada i protegida. Hi preval encara la bella sobrietat de totes les construccions del s. XIII. Els finestrals són d'un gust exquisit. Cal fer notar que la primera sala, la del telèfon, està molt refeta, i força refeta també la darrera, la que toca a l'església, puix va sofrir molt del foc. La més intacta és la del mig. La pintura mural de la darrera sala és de Fornells Pla, realitzada cap als anys 1940.

Notem, encara, com es veu perfectament, que aquestes sales van ser simplement adossades al mur ja acabat del dormitori, sense tocar-ne cap detall: la cornisa del ràfec, els finestrals, etc. Igualment cal parar esment en el magnífic arc de descàrrega d'aquest mur per evitar que el pes caigui sobre les cobertes de la sala capitular.

El locutori dels monjos

És una peça simplicíssima, feta probablement en dues tirades, fins a anivellar-la amb el mur llevanti de la sala capitular. S'adiu molt bé amb la finalitat pràctica d'aquesta dependència. Volta apuntada, amb imposta. Es conserva tal com fou acabada, llevat de la porta d'accés a l'actual biblioteca, feta en el s. XVII per l'abat Pere Virgili (1688-1692).

.....

Dependències annexes

Són dues petites cambres, de volta apuntada, sense imposta, aprofitant l'espai del sota-escala (escala del claustre al dormitori). No sabem exactament quina destinació tenien originalment. Val la pena constatar-ne l'elegància i la simplicitat, en peces tan funcionals i d'una solidesa impressionant. El mateix es pot dir de l'escala.

La sala capitular

Observem al mur del claustre, al costat de la porta de l'escala del dormitori, vestigis de ferro de l'antiga maça que servia per cridar la comunitat quan un monjo era a punt de morir. Després, entre els finestrals i la porta del capítol, els vestigis (forats) dels antics taulers dels oficis de setmana. I a les voltes, els claus que servien per penjar els tapissos en les grans festivitats per adornar el claustre.

Ens adonem de seguida de la solemnitat i importància que té la sala capitular, que és, després de l'església, la dependència més important del monestir. Forma un quadrat perfecte de 15 metres. Coexisteixen perfectament bé les formes romàniques dels finestrals amb les del nou art ogival amb què està resolta la coberta. La sala és de la meitat del s. XIII. Els capitells i mènsules bellament decorats amb motius vegetals i entrellaçats. Les elegants columnes, amb el fust d'una peça. Les escales i les grades de pedra són les originals. Les claus de volta també estan molt ben treballades: a les tres de la nau central, de llevant a ponent, tenim la crucifixió, la Mare de Déu de la Llet i un Crist Majestat. A la nau de tramuntana, un Querubí, sant Miquel amb les balances pesant les ànimes, i motius florals. A la nau de migdia, les dues primeres de motius florals i la darrera la Mà de Déu beneint.

A la sala hi ha més de quaranta abats vitalicis enterrats. Solament onze van ser enterrats amb una làpida. Simó Trilla (†1623): va lluitar pels drets del monestir enfront de la Congregació de la Corona d'Aragó i per això els monjos, fent recurs a una figura clàssica, el representaren com un altre Hèctor recordant l'heroi de Troia. Pere Boqués (†1564); Bartomeu Conill (†1458): morí amb fama de santedat; la seva imatge es troba quasi bé esborrada. Guillem d'Agulló (†1393): abat constructor de les muralles. Joan Payo Coello (†1498): va presidir la Diputació del General en temps de Ferran II. Ponç de Copons (†1348): el gran abat constructor, mort en la pesta negra que va assolir Europa i també el monestir. Ferran de Lerin (†1545); Pere d'Alferic (†1312): és la llosa tombal més antiga; trencada al s. XIX va donar lloc a la coneguda història dels nens Gaudí, Ribera i Toda que la varen recomposar. Domènec Porta (†1526): l'abat constructor de grans obres públiques: la muralla exterior, obres hidràuliques; la seva és l'única lauda sepulcral de la qual sabem l'autor, Damià Forment, que per aquell temps treballava ja en el polèmic retaule de l'església abacial. Francesc d'Oliver i Boteller (†1598): també president de la Diputació del General en temps de Felip II i sota el mandat del qual Pere Blai va edificar la façana actual del Palau de la Generalitat a Barcelona i on va morir en l'exercici del seu càrrec. I Joan Tarròs († 1602): la seva pedra tombal ha d'ésser forçosament obra del mateix que va cisellar la de l'abat Simó Trilla. Aquests enterraments sembla que no han estat profanats. Si excavéssim la sala retrobaríem doncs les restes intactes. Amb la restauració dels anys 40, però, les làpides foren canviades d'ordre, per tal de deixar lliure el pas central cap a la seu abacial. Per tant, no estan enterrats segons l'ordre actual de les làpides.

.....

La sagristia

Segons el costum de l'època, la dependència annexa a l'església abacial, pensada ja per a servir de sagristia, era en realitat una capella dedicada a Santa Maria, amb el seu altar i les fornícules corresponents als murs. És una peça molt simple, com el locutori, de volta apuntada, amb imposta, si bé aquesta ha estat totalment eliminada. Dos finestrals, a llevant i a ponent (aquest dona al claustre, parcialment obstruït pel sepulcre familiar de l'abat Copons del XIV). El nivell original de la sagristia era el del claustre: des de l'església, per tant, calia baixar uns graons. Al s. XVII (1663) omplen la sala i l'anivellen amb l'església, restant les proporcions molt malmeses. Substitueixen la primitiva porta dovellada per una de quadrada, que porta la data de 1663. Els paraments estan molt afectats pel foc, que ací degué ser fortíssim, potser en diverses ocasions, ja que en fer cates al nivell original, ja es veien els murs cremats. Actualment aquesta dependència ha estat desafectada com a sagristia.

L'atri de l'església o galilea

La façana de l'església, que ara queda amagada, era totalment exterior, amb la bella porta romànica, el finestral romànic damunt i els òculs a banda i banda. Ben aviat, però, potser tot just acabar-la, en començar el s. XIII, construeixen un atri de belles proporcions. És exactament l'espai actual, si bé els murs, com es pot veure encara, eren oberts a l'exterior, tal com se sol fer amb aquests atris, en forma de porxo. Tot això es modifica a causa de la muralla de Pere el Cerimoniós, quedant tal com és actualment, si bé les obertures són posteriors, de quan fan la façana barroca.

Les construccions de l'abat Copons

Ponç de Copons governa el monestir del 1316 al 1348, en què mor víctima de la pesta negra. És una època de forta empena constructora, comparable a la del s. XIII, en què, de fet, es deixa acabat el clos monàstic pròpiament dit. Copons és el primer abat que signa les obres: arreu del monestir trobem el seu escut, un copó amb dues serps. Almenys, doncs, podem establir una certa cronologia. Hi ha molta documentació d'aquesta època inexplorada que, potser, ens forniria dades més concretes.

L'abat Copons transforma l'antic celler o magatzem en el cubar actual i excava, segurament, el refector de conversos per convertir-lo en celler de vi. És el constructor també de l'elegant atri que uneix aquestes dues peces, amb la finalitat d'obtenir, al pis superior, al nivell del sobreclaustre, unes estances per al seu ús com a abat, segurament la nova *domus abbatis*. L'antiga, annexa a la capella de sant Esteve, desapareix amb la muralla de Pere el Cerimoniós. Aquestes estances de l'abat Copons són l'anomenada sala de l'abat Copons i l'actual capella de sant Benet o dels germans. Destaquen, com tot el que basteix l'abat, per la seva elegància. Treballa també en el forn, actual sala de visites, coneguda també com a locutori del forn (de l'abat Copons) i a la part superior del claustre de sant Esteve. En canvi, el seu escut a la dovella de la porta de la casa del patronat prové, sembla, d'un altre lloc. Dedica també la seva atenció a l'edifici de l'església, en dos aspectes ben importants i remarcables: buida el mur de la nau de migdia per construir-hi set capelles amb el nou i refinat estil ogival: ens trobem a la plenitud del gòtic català, s. XIV. A part

.....

de les capelles, cobreix tota la nau lateral de migdia amb el nou estil. Segurament, doncs, és el responsable del perillós desplaçament que degué sofrir la volta de la nau principal, com és obvi a primer cop d'ull.

L'obra, però, que sens dubte més el caracteritza, és el cimbori, que no pot veure acabat, en sorprendre'l la mort. La seva germana, l'abadessa Elisenda de Vallbona, és la constructora també del cimbori d'aquest monestir, en aquest cas, acabat del tot en la seva forma original. Al de Poblet li manca un pis amb finestrals i la coberta, que no podem saber exactament com havia de ser. Des de la galeria barroca superior observem encara la primera coberta provisional que, més tard, restà amagada per la definitiva, barroca, que ha estat restaurada, juntament amb la part plenament gòtica, molt refeta, sobretot en els calats dels finestrals. Arqueològicament, la part més interessant és la que ens trobem al davant just en sortir de l'escala, tocant al campanar. És la que ha permès de poder fer una restauració fidelíssima del monument per les restes originals que s'hi conservaven. Com sabem, el cimbori va substituir l'antic temple que protegia la clau de volta foradada. Hi foren col·locades les campanes, fins al s. XVI, les cordes de les quals penjaven per l'esmentat forat de la clau cap al centre del creuer de l'església. El projecte original, doncs, era encara molt més sumptuós del que, en si, ja és el que n'ha restat en el conjunt de les edificacions pobletanes.

En època de l'abat Copons, l'any 1340, el rei Pere el Cerimoniós decideix de ser enterrat a Poblet. L'obra de les tombes reials, però, la veurà descabdellar-se l'abat Guillem d'Aguiló (1361-1393).

Les tombes reials⁸

«Quan Pere III el Cerimoniós decidia l'any 1340 que seria enterrat a Poblet no feia cap gest extraordinari. Era ja costum d'escollir algun cenobi o convent de la devoció reial per a aquesta finalitat pòstuma. Així trobem els comtes-reis de Catalunya i Aragó enterrats a Sixena (Pere I), Santes Creus (Pere II i Jaume II), convent dels framenors de Barcelona (Alfons II), framenors de Lleida (Alfons III) i Poblet (que ja havia estat escollit com a lloc de la seva sepultura per Alfons I i Jaume I).

»El rei Pere, doncs, ja trobava els sepulcres d'aquests reis (Alfons I i Jaume I) a l'església de Poblet. La mort consecutiva el 1347 de la seva esposa, Maria de Navarra, i el 1348 de la segona esposa, Elionor de Portugal, que volia enterrar ja a Poblet, féu que el projecte del panteó reial agafés un ritme més accelerat de construcció. El rei i la seva tercera esposa, Elionor de Sicília, convenen de bastir llurs tombes, junt amb les de les altres dues reines ja traspassades, amb els mestres Jaume Cascalls i Aloi de Montbrai l'any 1349. Aquest primer projecte només preveia la tomba reial situada al creuer del costat del cementiri, d'una semblança a les que encara avui es troben al creuer de l'església del monestir cistercenc de Santes Creus. Més tard, vers l'any 1359, el rei pensa d'ampliar les tombes i col·locar prop de la seva la del rei Jaume I a qui ell tenia en gran estima i veneració. L'any següent, en una visita, el rei canvia de parer i decideix posar les tombes no a terra (potser impedié el pas pel creuer) sinó damunt un arc rebaixat de costat a costat del mateix creuer. El rei Cerimoniós, inquiet com era en les seves obres i sempre mirant

⁸ Reprodueixo el text del P. Jesús M. Oliver, editat per la Generalitat el desembre de 1994, en un fulletó amb el títol de «Símbols de Catalunya».

de millorar les tombes, l'any 1364 pensa de construir un altre arc a la banda del dormitori per situar les tombes de la seva dinastia i la del rei Alfons I, que estava en algun lloc del creuer prop del cementiri dels monjos. Després de temps i moltes vicissituds, els panteons es varen anar omplint.

»Així Joan I i les seves mullers, Mata d'Armanyac i Violant de Bar, foren sepultades en tombes fetes per Jordi de Déu el 1381. El seu germà Martí I havia escollit també un lloc als panteons però les circumstàncies de la seva mort amb el canvi de dinastia reial feren que la cosa anés per altres camins i no li fos construït llavors cap sepulcre. Pels volts del 1417 Pere Oller construïa la tomba de Ferran I i al final del mateix segle Gil Morlanos era encarregat dels sepulcres de Joan II i la seva segona muller, Joana Enríquez, per part del seu fill, Ferran II el Catòlic. Així, les tombes damunt els arcs posats pel rei Cerimoniós restaven completes. Aquestes, a més dels cossos dels reis i les reines, també serviren per a sebollir altres prínceps fins arribar a la quantitat de 32 persones; entre aquestes hi havia el príncep Joan, fill de Ferran II i Germana de Foix. Una obra admirable i única dintre de l'àmbit funerari europeu.

»Abandonat el monestir el 1835 per les lleis desamortitzadores, dos anys després les tombes eren destruïdes i les restes reials profanades. Mn. Antoni Serret, rector de l'Espluga de Francolí, el 1837, recollí gran part de les restes i les diposità a l'església parroquial i després aquestes, junt amb les que encara romanien al monestir, foren portades a la catedral de Tarragona el 1843. Allí es bastí una tomba per al rei Jaume I, les despulles del qual foren identificades, mentre totes les altres, barrejades en una caixa, eren dipositades a la capella del Corpus Christi.

»L'any 1948, restaurada la vida monàstica a Poblet, l'escultor Frederic Marès reconstruïa les estàtues dels reis i reines aprofitant els bocins que restaven al monestir classificats per Joan Mesures, i l'any 1952 les restes reials eren retornades solemnement als panteons restaurats. L'any 1952 s'encarregava al mateix Marès la construcció del sepulcre de Martí I l'Humà, situat al braç del creuer».

Fins ací el text del P. Jesús. Sobre la tomba de Martí I cal fer notar el següent: el lleó que jeu als peus del monarca tenia, quan l'estàtua fou cisellada, la boca oberta, bramulant en senyal de dol per la mort del darrer rei del casal de Barcelona, amb el qual, com és sabut, s'extingí la dinastia. Els prohoms del règim franquista d'aleshores (1952) trobaren aquest detall de gust clarament separatista, i calgué fer una pota de guix a l'esmentat lleó, talment que, encara ara, sembla que badalli.

Els reis i reines estan col·locats com segueix: al panteó de la banda del dormitori, Jaume I el Conqueridor ocupa el primer lloc, tocant al presbiteri. Té doble estàtua, vestit de rei i de monjo. Segueix Pere III el Cerimoniós, que té a la dreta, sempre mirant cap al presbiteri, la seva tercera muller, Elionor de Sicília, i a l'esquerra les dues primeres, Maria de Navarra i Elionor de Portugal. A continuació, Ferran I d'Antequera, també amb doble estàtua, habillat de rei per la banda del cor i de *miles* per la banda del dormitori: té a la dreta la reina Elionor d'Albuquerque, el cos de la qual, però, no fou mai enterrat a Poblet, sinó a Medina del Campo. El panteó de la banda del cementiri l'ocupen els monarques següents: primer, Alfons I el Cast, amb doble estàtua, vestit de rei i de monjo, després Joan I, l'Aimador de la Gentilesa, fill de Pere III i germà de Martí I. Té a la dreta la primera esposa, Mata d'Armanyac, que duu la corona sobre el pit, ja que no arribà mai a

.....

regnar, i a l'esquerra, és a dir, a la banda del cor, la segona muller, Violant de Bar. A continuació, Joan II, amb doble estàtua, de rei per la banda del cor, i de *miles* per la del cementiri; té a l'esquerra la seva segona esposa, Joana Enríquez, mare de Ferran el Catòlic. Al mur de llevant del braç de migdia del creuer, a l'esquerra de la capella de sant Benet, hi ha la tomba de Martí I l'Humà.

Les muralles del rei Pere

A causa del seu temperament bel·licós, eren el complement necessari per a la preservació del sumptuós panteó reial. Són bastides quasi en la seva totalitat durant el s. XIV i acabades en el XV. En realitat, no serviren mai per a allò a què estaven destinades.

Tenen un perímetre més o menys quadrat, que va resseguint força ajustadament les construccions monàstiques, de 608 metres. L'alçada és d'11 metres i el gruix de 2 metres. Són d'admirar les dues torres que flanquegen la porta reial, únic accés al recinte (més tard s'obrí la porta de l'església). En total hi comptem 13 torres: les 2 torres reials, la torre del sabater, la torre del fossar (mig enderrocada), la torre de les hòsties o de la sagristia, la torre dels bojós o de la infermeria, la torre de sant Esteve, la torre de les armes, la torre del racó o de les Cases Noves, una torre ara inexistent al lloc on hi havia els serveis del dormitori gran, la torre dels banys, la torre de l'oli i la torre del prior. El dormitori gran comunicava amb el pas de ronda mitjançant un pont de volum similar a l'actual, però amb dues petites finestres gòtiques a banda i banda. No era de carreus, sinó d'encofrat, com actualment. No sabem si la muralla tenia fossat. Sembla que la torre del sabater, la de les hòsties, la de l'oli i la del prior ja tenien originalment coberta de pavelló, com en l'actualitat. L'interior de les torres, exceptuant les reials, s'ha modificat força amb el pas del temps i les intervencions successives dels monjos. La més interessant des del punt de vista arqueològic és la del sabater, que conserva més o menys la disposició interior original: diferents cambres sobreposades, cadascuna amb un arc diafragmàtic que aguanta l'enteixinat del sostre. També aquesta part de la muralla i pas de ronda, que mira al cementiri i al palau de l'abat, és la més interessant: el pas de ronda conserva el mur original interior, amb espitlleres i els merlets a la cara exterior.

SEGLE XV⁹

El noviciat

En l'espai entre l'edifici de l'actual biblioteca i el calefactor i refetor, al s. XV l'abat Joan Martínez de Mengucho construí una llarga i estreta dependència destinada a novicis. El claustre d'una sola nau que el sosté, d'estil molt avançat per l'època, anticipa ja les formes renaixentistes amb una gran elegància. Les finestres, però, encara conserven el caràcter gòtic convencional. Avui només en resta el mur de tancament, que és el que té tot el valor arqueològic, consolidat. Del noviciat i els seus novicis en queda el record en el gran nombre d'inscripcions de noms i dibuixos fets a les columnes del claustre.

⁹ Reprodueixo a partir d'ací, amb algunes correccions, el text del P. Jesús Oliver a *Poblet, espai i temps*.

El palau del rei Martí

L'any 1397, el rei Martí I l'Humà va voler construir al damunt del cubar un palau com a residència durant les seves estades a Poblet. L'obra va avançar a bon ritme, però quan ja estava per cobrir-se, la mort del rei el 1410 i el consegüent canvi dinàstic ven fer que el palau no s'acabés fins al 1966 en què es varen tancar els grans arcs que sostenen l'enteixinat. Afortunadament, l'atur de les obres es va produir quan la quasi totalitat de la seva decoració estava realitzada. Això i la inaccessibilitat de molts dels seus elements han permès que hagi arribat fins als nostres dies amb tot l'esplendor d'una obra mestra, joia de l'arquitectura civil medieval catalana.

Les obres foren encarregades al mestre Arnau Bargués, del qual tenim la façana de l'antiga Casa de la Ciutat de Barcelona. Aquest fou ajudat pel picapedrer i escultor François Salau. Mentre el primer va treballar en la façana principal, aquest darrer ho devia de fer en les tres finestres de la façana de llevant.

El palau està concebut com altres edificis de l'època, amb un pati al qual s'obren les escales d'accés. N'hi ha dues a les quals corresponen dues portes de bonic disseny timbrades amb les armes del rei. La principal dona accés al cos principal de l'edifici compost de dues grans sales il·luminades per les finestres de gran alçada i excel·lent treball en pedra. La segona, mes senzilla, permet arribar a les sales secundàries del palau construïdes al damunt de la galilea de l'església abacial. Per això en l'anomenada capella reial es troba avui la finestra romànica de la façana principal i que permet veure tot el temple i seguir les cerimònies litúrgiques des del palau estant.

Les obres, interrompudes l'any 1406, any de la mort de la reina Maria de Luna, ja no es van continuar. A finals del s. XVI es fa afegir un cos de maçoneria al damunt de l'obra gòtica, però la seva manca d'estètica i l'estat ruïnós en què es trobava van decidir la Comissió de Monuments a enderrocar-lo a principis del s. XX. Després de diversos treballs de consolidació l'any 1966 s'acabà l'edifici gòtic i el 1979 es va destinar a museu per exposar les col·leccions arqueològiques i artístiques del monestir.

La capella de sant Jordi

Sota l'advocació de la Mare de Déu del Roser, sant Miquel i sant Jordi, la féu construir des de Nàpols estant, el rei Alfons IV, el Magnànim, durant l'abadiat de Bartomeu Conill (1437-1458). Encara que despullat de tot el seu mobiliari litúrgic, l'edifici ha arribat als nostres dies en un perfecte estat de conservació. El rei la va dotar d'un retaule, roba, mobles i tot el necessari per al culte. La petita capella és de planta quadrada amb un absis poligonal i una mínima sagristia annexa a l'esquerra. Tot es cobreix amb volta gòtica molt ben treballada amb els escuts del rei, una clau de volta amb la Verge Maria i unes interessants mènsules amb els tetramorfs i quatre caps que podrien representar, d'esquerra a dreta, la reina Maria, el rei Ferran I, l'abat Conill i el mateix rei Alfons IV. És una conjectura.

.....

La porta Daurada

Es troba al costat de la capella de sant Jordi. Dona accés al segon recinte. Diuen que el nom li venia d'una porta de bronze (les actuals són de coure) que s'haurien daurat en el s. XVI amb motiu de la visita del rei Felip II. Com que no les hem vistes, ens podem quedar amb el dubte, el que sí és cert és el nom de la construcció, que equival a la porta barroca de l'Assumpta de Santes Creus. Aquí la comunitat sortia a rebre els hostes il·lustres (vius o morts) i així es va fer encara l'any 1952 amb motiu del trasllat de les restes reials des de la catedral de Tarragona als seus panteons restaurats. Per l'heràldica sabem que fou construïda a final del s. XV durant els abadiats de Miquel Delgado (1458-78) i Joan Payo Coello (1480-98), dos dels abats que, en els seu temps, foren presidents de la Generalitat de Catalunya, sota Joan II i Ferran II. La façana està fortificada, un detall que no s'adiu gaire amb la resta de la construcció. Un conjunt d'escuts reials i abacials junt amb dues finestres i un senzill encintat és tota la seva actual decoració. La part posterior més simple no té altre interès que l'arc rebaixat de l'entrada amb les seves mènsules i una finestra gòtica traslladada ací en una restauració recent des de les Torres Reials. La resta dels edificis és de factura moderna, amb un bonic esgrafiament i una porta del s. XVIII aprofitada d'una altra construcció.

SEGLE XVI

La porteria

L'antiga porta d'entrada i la porteria adjunta foren bastides en temps de l'abat Ferran de Lerin. És molt bonic el porxo que ens evoca la presència del monjo porter atenent l'arribada de visitants i pelegrins. Tal com diu la Regla «ha de tenir la cel·la vora la porta, perquè els qui arribin trobin sempre a punt qui els respongui» (RB 66). La imposta d'un arc on veiem representats tres personatges en un llit pot recordar-nos la funció llavors tan important de l'acollida. No sabem si, com en altres capitells romànics, és una referència als tres mags d'orient —en tot cas hi manca l'àngel—, o una simple al·lusió a la seva missió com a hospital de pobres i hostatgeria.

La creu de l'abat Guimerà

Al mig de la plaça trobem la creu de terme que l'abat Joan de Guimerà aixecà el 1568 a la cruïlla de camins de Prades i que recuperada a París per Eduard Toda va romandre a Escornalbou fins que l'any 1935 fou portada fins a Poblet per membres del Centre Excursionista de Gràcia. La seva actual ubicació al centre de la plaça ajuda encara més a imaginar-nos l'espai com una gran unitat davant el monestir. Els àlbers —populus alba— ens recorden el topònim del lloc. I encara ens cal recordar al fons de la plaça, però a un nivell molt inferior a l'actual, sota la muralla i torre del prior, l'antic hort de l'apotecari tan necessari en aquells temps pel cultiu de les plantes medicinals.

El palau de l'abat

A una certa alçada i dominant l'espai de la plaça del monestir es troba el que fou palau de l'abat, començat per l'abat Francesc Oliver de Boteller al s. XVI i acabat a les darreries del XVIII

.....

segons encara indiquen les dates de 1591 a la galeria renaixentista i 1776 dalt de la façana principal. Esdevingut una ruïna en el s. XIX ha estat reconstruït l'any 1990. A banda de la façana principal (s. XVIII) i la galeria i porxada renaixentistes (s. XVI) es fa admirar l'escalinata principal, també del s. XVI, d'una elegància exquisida, i la capella privada de l'abat, a la primera planta de l'edifici, avui molt transformada, però que conserva l'ara d'altar original.

Avui el palau conserva els arxius «Montserrat Tarradellas i Macià», del President Tarradellas, i una còpia microfilmada del de la Casa Ducal de Medinaceli referent a les possessions catalanes.

SEGLE XVII

El campanar

Fins al s. XVII les campanes eren ubicades al cimbori gòtic i, per tant, les cordes queien al mig del creuer. Això no va agradar al virrei Pere Antoni d'Aragó, gran enamorat de Poblet i per això benefactor en molts aspectes. L'any 1662 s'oferí a finançar un nou campanar on col·locar les campanes i deixar net l'espai de la capella reial de les poc —segons ell— estètiques cordes. L'obra, feta amb bona pedra de carreus, es dugué a terme entre els anys 1666 i 1668 si bé la cara de migdia del campanar porta aquesta primera data. És de planta quadrada, situat sobre l'extrem dret del creuer —després la construcció de la nova sagristia li trauria presència— amb vuit grans finestres on hi havia les campanes i tot cobert amb una teulada a quatre vessants. Sembla que els antics monjos criticaren força aquesta obra tan senzilla i clàssica. Hi devien trobar a faltar la decoració barroca del gust de l'època. Nosaltres, al contrari, lloem la seva estructura simple i elegant, tan ben integrada en el conjunt de l'església.

La façana de l'església

La porta d'accés al temple devia oferir un pobre aspecte en el s. XVII, i el duc de Cardona i Sorbó, que ja tenia el panteó a l'interior del temple, vinculat al monestir des dels temps fundacionals, va fer construir una façana nova. En conjunt correspon al cos central de la que encara avui ens és permès de veure. La construïren els mestres d'obra de Tarragona Francesc Portella i Josep Llagostera i les tres estàtues són obra de Domènec Rovira, el jove: l'Assumpció de Santa Maria, a dalt, patrona i titular del monestir i sant Benet i sant Bernat a banda i banda. Aquestes imatges estan pràcticament intactes malgrat trobar-se en un lloc tan accessible. Més tard, en temps de l'abat Baltasar Fontanilles (1720-24), i potser amb col·laboració del seu antecessor, l'abat Sayol, s'afegiren les dues grans finestres, els forats ja hi eren abans, d'un barroc més exagerat i es modificaren alguns elements de la façana central per accentuar-ne el barroquisme. Aquest afegitó es féu amb la coneguda pedra de jaspi de Montblanc, que amb el pas del temps s'ha anat deteriorant i perdent color. A la primeria, amb les grans portes de bronze, la façana devia oferir una aparença ben contrastada amb la simplicitat de les muralles que la sostenen. Avui, el visitant sensible en rep una forta impressió, ja que aquest barroc discret deixa pas al món medieval de l'atri i de la basílica romànica. Una sorpresa i un fort contrast que ens fan travessar l'espai i el temps dels ss. XVII-XVIII al XII en pocs passos.

.....

SEGLE XVIII

La sagristia nova

Al llarg dels anys augmentà considerablement el nombre d'objectes relacionats amb el culte de tota mena i l'espai de la sagristia vella resultà insuficient. S'hagué de pensar en bastir una nova sagristia més capaç i al gust de l'època que devia veure fosca i petita l'antiga.

Com que el monestir al s. XVIII ja estava tot construït i tancat per les muralles del s. XIV, no es trobà altra solució que foradar aquesta muralla a l'extrem oposat del creuer, a migdia, i construir al terreny exterior el nou edifici. Per arribar a aquesta solució calgué resoldre diversos problemes tècnics. Un era el considerable desnivell del terreny molt més alt a fora, per això calgué excavar una gran fossa fins arribar al nivell de l'església, envoltar-la d'uns murs atalussats i fer a sota una gran claveguera que portés les aigües al proper barranc. A l'interior de l'església calgué eliminar la capella del Sant Crist (s. XV) que hi havia entre els dos cementiris, de la qual se salvà tan sols l'arc d'entrada, que fou aprofitat per donar accés a la sagristia. El Sant Crist es traslladà a l'antiga capella de sant Pere i Sant Pau. Un cop resolts els problemes d'ubicació, es bastí un gran edifici barroc de planta quadrada d'uns 400 m² i coberta per una gran cúpula amb la corresponent llanterna que arriba fins als 43 metres d'alçada. La qual cosa en fa la construcció més alta de tot el conjunt monàstic.

L'edifici està molt ben proporcionat, talment que, tot i ser molt gran no sembla desmesurat al qui el veu des de baix. Les coses canvien quan des de les cornises es contempla el seu interior i hom s'adona de les veritables proporcions. Un edifici barroc ha d'ésser notable sobretot per la seva decoració. Aquí, pels vestigis conservats i les notícies rebudes, devia ser esplèndida. La sagristia, projectada l'abat Francesc Dorda, fou duta a terme per l'abat Sayol, per obra del mestre de cases de l'Aleixar, Tomàs Monguillot. La seva decoració inicial fou obra de l'abat Josep Güell i la completà de manera molt més sumptuosa l'abat Agustí Vázquez de Varela segons que explicava una llarga inscripció que hi havia als quatre murs sota la primera cornisa. Donat que aquest abat, imposat per voluntat reial a la comunitat, no era ben vist de tothom, un cop marxà a Solsona com a bisbe, una ma esborrà amb pintura la dita inscripció. En el moment de la restauració (1983-85) fou possible de llegir-la i omplir els buits on havia caigut l'arrebossat i diu així, començant per l'angle de l'esquerra de la cara est: LA FABRICA D ESTA SACRISTIA SE CONTINUÓ ADORNÓ Y PERFECCIONÓ EN TODAS SUS PARTES DESDE EL D 1789, HASTA EL DE 1792 CON LA CONSTRUCCION Y COLOCACION DE CAXONES ARMARIOS ALACENAS Y ESCAPARATAS MEDALLONES GRUPOS PINTURAS DE IMAGENES QUADROS BOVEDAS ESCUDOS Y PECHINAS SIENDO ABAD DE ESTA RL CASA EL M.I.S. Y RMO P.M.D. AGUSTIN VASQUEZ VARELA EX=G.L. DE LA CONGREGON. CISTSE. DE CASTILLA Y LEON HIJO DEL REAL MONASTERIO DE MONFERO: SITUADO EN EL REINO DE GALICIA.

La decoració estava composta en l'essencial per un gran moble "caxones, armarios, alacenas, escaparatas i medallones" que donava el tomb a la sala i del record del qual encara es conserva l'esglaó on estava situat. La riquesa de les portes de vidre i els objectes que guardava, els medallons policromats amb imatges de sants i el treball de la fusta feien de tot plegat un sòcol incomparable a tota la sala. Al seu damunt quatre enormes quadres, tres de 60 m² i un de 40 m² damunt la porta d'entrada, obra tres d'ells de Josep Bernard Flaugier i el quart de Dídac Gutiérrez-

.....

rez, i dels quals encara podem veure els fragments superiors de dos dels marcs treballats amb gran mèrit artístic. L'incendi de 1835 va marcar en el mur la quadrícula dels bastidors de les teles, l'únic record que va quedar del seu perímetre. Els ferros que hi ha als angles i a les cornises també ens porten el record d'altres quadres i objectes decoratius perduts. Toda va poder recuperar un petit quadre amb l'esbós del quadre central amb la Mare de Déu de la Misericòrdia, això ens permet fer-nos una lleugera idea del que devien ésser els quadres, sens dubte de gran valor. Les vuit fornícules estaven ocupades per altres tantes imatges de gran mida. Al centre hi havia un altre moble quadrat del qual només en va restar com a record l'esglaó i que es va treure en restaurar el conjunt.

Les pintures de la cúpula van donar la darrera sorpresa, quan hom es pensava que a Poblet tot era ja manifest i clar. La negror del sutge de l'incendi amagava unes pintures de les quals ja ningú no tenia record. En obrir totes les obertures tapiades, la llum permeté veure figures sota la gran negror. Netejades, aparegué tota una sèrie de personatges bíblics i religiosos que ocupaven els diversos espais encara conservats, ha caigut una gran part de la pintura original, però sense cap relació aparent entre ells. La Verge Maria, Moisès, David, Aaron i Noè, apòstols i àngels. La investigació permeté conèixer el nom del pintor, Dídac Gutiérrez, que resultà ser un bon copista sense problemes de vertigen donada la gran altura en què calia treballar. Més tard, una felicitat casualitat desvetllà l'origen del model emprat, que no és altre que les pintures de Ciro Ferri que al s. XVII pintà la cúpula de l'església romana de Santa Agnès a la Piazza Navona. Allà representà l'apoteosi de la Santa verge i màrtir romana titular de l'església, cosa ben natural i comprensible; el que no sabrem mai per la pintura perduda és saber què representa això en un monestir cistercenc o si va adaptar part del model a les necessitats del lloc.

La sagristia fou restaurada els anys 1983-85. Avui uns quadres amb l'apostolat de Cristobal García Salmerón acompanyen una esplèndida crucifixió de Francesc Ribalta, així com uns mobles moderns adaptats a les necessitats actuals de la comunitat cistercenca.

Dels antics tresors de la sagristia es conserven actualment a Poblet tres calzes, una creu processional del s. XVII i una casulla de ric teixit que es diu va pertànyer a l'abat Fèlix Genover. A la catedral de Tarragona tenen el gran drap mortuori per als enterraments de la casa de Sogorb-Cardona, i al Museu de Vilanova i la Geltrú conserven un dels medallons de fusta policromada que coronaven el gran moble i que representa una santa de difícil identificació. Totes dues sagristies conserven encara un element comú i pràctic al seu temps, és la font que hi ha al davant de la porta d'entrada. La font de la sagristia antiga està ubicada sota la tomba de Joana comtessa d'Empúries i la de la nova al costat de la porta del cementiri, encara que aquesta darrera ha perdut la pica que al seu temps devia recollir l'aigua, al damunt encara és visible la data del 1783 anterior a la gran intervenció de l'abat Vázquez de Varela.

Les cases noves

És l'edifici que vers l'any 1770 el mestre de cases de l'Aleixar Tomàs Monguillot —que ja hem trobat a la sagristia nova— bastí, engolint part de la muralla entre les torres de les armes i del racó. Un porxo de grans proporcions sosté els dos pisos actuals de l'edifici. Cal dir que aquest solemne porxo és l'únic element original que resta "in situ" a més d'alguna paret interior i la gran façana de llevant coronada per una galeria. La casa actual va ésser reconstruïda l'any 1932

per destinar-la a museu. Els monjos després li donaren el seu ús propi i el 1990 es va reestructurar l'interior. Com que conservem els plànols originals podem veure l'abast que tenia el projecte primitiu. Podem dir que sortosament les dificultats dels temps no permeteren de dur-ne a terme sinó una petita part, altrament hauria desaparegut més de la meitat de la muralla i les seves torres menjades per aquest enorme volum que engoleix una torre a l'angle i el pany de la muralla fins a la torre anomenada de les armes. I encara crida més l'atenció veure que en el seu origen la part construïda corresponia només a tres cases, diríem adossades, amb una entrada i escala independent i que es comunicaven a la galeria correguda del darrere. Al porxo avui encara es poden veure les tres grans portes de pedra amb dintell recte que corresponien a les tres escales. El seu destí era per hostatjar els monjos jubilats que havien assolit algun càrrec, generalment abats quadriennals, dintre la vida de la comunitat.

Davant hi ha un jardí amb alts xiprers i una olivera que recorda el món clàssic de la mediterrània. Una font antiga, rehabilitada, alegre amb el seu soroll la gravetat de l'espai. Els antics monjos, pràctics com eren, es feren una mena de túnel-corredor, de poc gust estètic, que comunicava la casa amb el claustre i els resguardava del mal temps.

El pou del gel

Al costat oposat del terreny, cap al nord, en una formació rocosa en la qual recolza la muralla exterior, hi ha excavat el pou del gel, també anomenat casa de la neu. Com el seu nom bé indica és el que avui en diríem la nevera. De grans proporcions amb una planta circular i cobert amb una volta de rajola en forma de cúpula, al centre de la qual hi ha el gran forat per on devien llençar el glaç o la neu. A mitja alçada hi ha la porta d'entrada, amb la data de la construcció: 1748. Al terra hi ha, amb un cert pendent, un enginyós sistema de sanejament per recollir l'aigua de la fusió del gel i portar-la cap a la claveguera. Tot es conserva en un perfecte estat de conservació. Hi havia dos altres pous de gel en les granges Mitjana i de la Pena. El primer està ensulsiat i del segon només en resta el gran espai circular sense coberta.

El molí fariner

Tancat el segon cercle de construccions, trobem encara fora del seu recinte, però dintre de les terres de clausura que envolten el monestir i tancat per la muralla de l'abat Porta, un molí fariner del s. XVIII, cap a la banda de migdia, que té al costat una gran bassa, tota ella feta de pedra ben treballada, que a finals del s. XVII l'abat Vicenç Prada feu construir per alimentar les rodes del molí. Al seu davant, i com a resta de les construccions hidràuliques de l'abat Domènec Porta, hi ha la torre, també de pedra, que servia per donar pressió a l'aigua i possibilitava la seva arribada a llocs més alts.